



फेब्रुवारी १९८३



अदृश्य भूत

गोपू दररोज सकाळी आपल्या गावाहून कचेरीच्या गावी कामावर जात असे आणि संध्याकाळी घरी परत येई. त्याच्या वाटेवर एक लहानसे जंगल होते. एकदां तो त्या जंगलाच्या पाऊल वाटेने जात असता त्याला पाऊलवाटेच्या दोन्ही बाजूला झाडांवर माकडं बसलेली दिसली. माकडांची दंगामस्ती चालू होती. गोपू थोडा भ्याला आणि त्याच मन:स्थितीत पाऊलवाट चुकला. तो अगदी अनोळखी जागी पोचला तो पर्यंत काळोख पडू लागला होता.

एकाएकी त्याची नजर एक जुनाट करपून गेलेल्या डहाळ्या फांद्या वगैरे नसलेल्या बोडक्या खुंटावर पडली. तो खुंट त्याला भुतासारखा वाटला. त्याला भुतांची फार भीती वाटे, परंतु काही भुते माणसांना मदत ही करतात असे त्याने ऐकले होते. गोपूला वाटले त्या खुंटावर एखादा मुंजा असावा. तो विचार मनांत येताच गोपू घाबरून गेला व हात जोडून म्हणाला– "अरे मुंजा, तू माझ्या मानगुटीवर बसलास तर तुला काही मिळणारच नाही, याउलट तू मला गरिबाला थोडा हातभार लावलास तर आयुष्यभर मी तुझे उपकार मानीन."

त्याचे बोलणे पुरे व्हायच्या आतच त्या खुंटाच्या ढोलीत धपकन पडल्यासारखा कसला तरी आवाज झाला. गोपूने धाडसकरून त्या पोकळीत वांकून पाहिले व आश्चर्याने त्याचे डोळेच फिरले. ढोलीत सोन्याच्या नाण्यांचा ढीग होता.

गोपूने, त्याला नेता आली तेवढी नाणी आपल्या पंचात बांधून घेतली व घरी आला. बायकोने दार उघडले आणि विचारले–"असं काय हो, काय होतं इतकी रात्र उलटल्यावर घरी परतलात?"

"मी सांगतो सर्व प्रथम प्यायला पाणी घेऊन ये!" गोपू चिडक्या स्वरात म्हणाला.

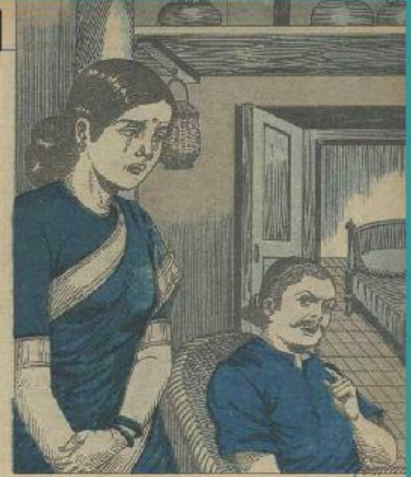
गोमती सेंपाक घराकडे वळली. गोपू विचार करू लागला, बायकांच्या पोटात कोणती ही गुप्त गोष्ट रहात नाही. म्हणून त्याने मोहरांचे गाठोडे माळ्यावर टाकले आणि पाणी पिऊन बायकोला जेवायला वाढायला सांगितले. जेवून खाऊन तो खाटेवर पडला, परंतु त्याला झोप आली नाही.

बायकोने त्याला विचारले–"काय हो, असे गप्प कां? काही विशेष घडले का?"

"काही झालं नाही, तू मुकाट्याने जाऊन झोप कशी!" गोपाळ चिडक्या स्वरात म्हणाला.

गोपू बायकोला कधी तोडून बोलत नसे, आज करड्या स्वरात नवऱ्याला बोलतांना ऐकून ती रडू लागली.

उजाडल्यावर गोपू कचेरीच्या गावी गेला. तेथे चारचौघां ओळखीच्या लोकांना भेटला आणि निरनिराळ्या वस्तूंच्या व्यापारा संबंधी चवकशी करू लागला. सर्वजण त्याला सांगू लागले, बाबारे, व्यापार करणं सोपं आहे का? केवढं भांडवल गुंतवावं लागतं? परंतु तोच विचार त्याच्या मनात घोळत होता आणि तो आठवडाभर नोकरीवर गेलाच नाही. शेवटी त्याने



मनाशी ठरविले की व्यापारच करावयाचा व त्यासाठी पैसे जमवायचे.

एके दिवशी संध्याकाळी गोपू पुन्हां त्याच जंगलात गेला आणि मुंजा बसत असलेल्या त्या झाडाच्या खुंटाजवळ जाऊन हात जोडून म्हणाला–"मुंजा, तू मला जे धन दिलेस त्याच्या विचारात मी गेला आठवडाभर कचेरीत गेलोच नाही आणि रजा काढण्यासाठी अर्ज ही केला नाही. माझी नोकरी गेली. मला आणखी थोडे पैसे दे, म्हणजे मला स्वत:च्या पायावर उभे राहतां येईल."

असे म्हणत गोपूने झाडाच्या ढोलीत वांकून पाहिले. या खेपेस त्याला तेथे पहिल्यापेक्षा



थोडे म्हणजे अर्धाच ढीग दिसला. त्याने ते उचलले व बायकोच्या नजरेस पडू न देतां त्याने मोहरांचे गाठोडे माळघावर टाकून दिले. गोपूच्या मनात एकूण किती मोहरा आपल्याला मिळाल्या हे पाहून घेण्याची तीव्र उत्कंठा उत्पन्न झाली. परंतु बायको घरात होती व तिच्या नजरेआड ते काम त्याला करावयाचे होते. तशी संधी मिळेना. काय वाटेल ते करून मोहरा मोजून आपल्याला व्यापार सुरू केलाच पाहिजे असे मनाशी ठरवून तो बायकोला म्हणाला– "तू उद्यां माहेरी जा कशी!"

ते ऐकून त्याची बायको रडूच लागली. म्हणाली–"गेले काही दिवस तुम्हांला काय झालं आहे, हेच मला कळत नाही. एखादं भूत पिशाच तर तुमच्या पाठीशी लागलं नाही ना?"

गोपूला काय करावे, सुचेना त्याच विचारात त्याला रात्रभर झोप लागली नाही. तीन प्रहर रात्र उलटल्यावर त्याचा डोळा लागला तर त्याला असं भासलं की खोलीत कसली तरी खुडबुड चालू आहे. अचानक समोर त्याला चार भुते दिसली.

"तू आमच्या मित्राकडून बरेच पैसे घेऊन आला आहेस. तो ऐन वेळी हजर झाला नाही. आतां तूच आमच्या जेवणाखाण्याची नाही तर, चांगल्याशा मेजवानीची तयारी कर." भुतं त्याच्यावर बळजबरी करू लागली.

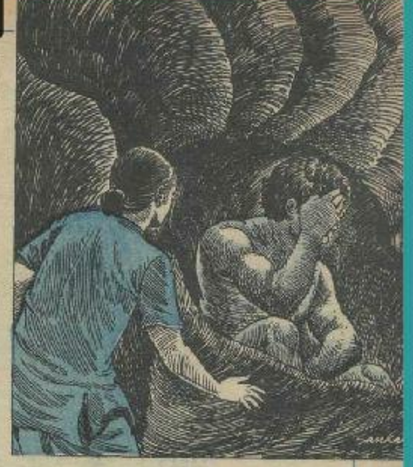
गोपू संतापून म्हणाला–"कसली रे मेजवानी? तोंडे बंद करा, आणि चालू लागा! माझ्या बायकोला भुताची भीती वाटते! जातां की नाही!"

ते उत्तर ऐकून भुते चिडली आणि घरातले सामानसुमान उचलून आदळ आपट करू लागले. नंतर माळघावर चढून दोन्ही गाठोडी सोडून त्यांनी सर्व मोहोरा घरभर उधळल्या आणि नाहीशी झाली तत्क्षण प्रत्येक मोहरेतून विंचू किंवा साप निघून गोपूला चावायला धावले. ते पाहून गोपू किंचाळला. गोपूच्या बायकोची झोप मोडली व म्हणाली–"काय हो, तुम्ही एखादं वाईट स्वप्न तर नाही पाहिलंत? मी घरात असेपर्यंत तुम्हांला शांतपणे झोप लागणार नाहीसे मला वाटू लागलं आहे. मी उद्यांच माहेरी जाते!" असे म्हणत तिने पाणी आणून गोपूला प्यायला दिले.

ते वाईट स्वप्न पाहिल्याने गोपू नखशिखांत हादरला होता. त्यानंतर तो थोडा सावरला, परंतु त्याला झोप मात्र आली नाही. आपल्या मनात एवढी अशांती होण्याचे मूळ कारण आपणांस मिळालेले फुकटचे धन आहे. ते भुताचे भुताला परत दिले तरच आपल्या मनाला शांती मिळेल. अशी त्याच्या मनाची खात्री झाली.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी गोमती पाणी आणायला तळ्यावर गेली तेव्हां गोपू माळघावरची दोन्ही गाठोडी घेऊन जंगलात त्या मुंजाच्या खुंटाकडे गेला.

या खेपेस हातबगैरे जोडल्या शिवायच तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"हे उदारहृदयाच्या मुंजा! हे घे, तू मला जे धन दिले होतेस ते मी सर्वच्या सर्व परत करीत आहे. मला आतां हे चांगले कळले आहे की, मेहनती शिवाय फुकट मिळालेल्या पैशावर कोणी माणूस सुखी होणे शक्य नाही." असे म्हणत त्याने मोहरांची दोन्ही गाठोडी झाडाच्या ढोलीत टाकली.



दुसऱ्या क्षणाला ढोलीतून एक किंकाळी ऐकू आली–"आईआई ग! कोण आहे ते?"

गोपूने चकित होऊन ढोलीत वांकून पाहिले. एक काळाकभिन्न दाणगा माणूस डोके धरून उठत असलेला दिसला.

आतां काय करावे, गोपू या विचारात असतां त्या प्रदेशातल्या जमिनदाराचे दोघे नोकर तेथें धावत येऊन दाखल झाले. त्यांनी त्याला विचारले–"कोण तो ओरडणारा माणूस?" नंतर ढोलीकडे पाहून व त्या माणसाला ओळखून म्हणाले–"ओहो! तूच वाटते बेरडा दगड्या! तू जमिनदाराच्या घरातून जे काही चोरून आणलेस ते कोठे ठेवले आहेस?" असे म्हणत

दोघांनी त्याची मानगुटी धरून त्याला बाहेर काढले.

त्याच वेळी ढोलीच्या पाठीमागच्या एका बिळातून एक घूस बाहेर आली आणि झाडीत पळून गेली.

गोपू ती घूस पाहून चकित झाला आणि जमिनदाराच्या नोकरांना म्हणाला–"आत्तां मला कळलं की तिच्या बिळाला एकीकडून बंद करणाऱ्या मोहोरा घूस आपल्या बिळात घेऊन चालली आहे. मला वाटत होते की हे सर्व कोणत्या तरी भुताचे काम असावे."

ते ऐकून नोकरांपैकी एकजण रागाने गोपूचा खांदा धरून गदगदा हालवीत म्हणाला–"कायरे, तू एखादी कपोलकल्पित गोष्ट रचून तू येथून पळ काढायच्या विचारात आहेस वाटतं? जमिनदार साहेबांची तिजोरी फोडून तू आणि या बेरडाने ह्या ढोलीत सर्वधन लपवून ठेवलं होतंत! चला तर, जमिनदार साहेबांकडे!"

जमिनदार साहेबांच्या नोकरांनी ढोलीत पाहिलं, त्यांना मोहरां व्यतिरिक्त काही मूल्यवान दागिने सुद्धा मिळाले. जमिनदाराने त्या बेरडाला तुरुंगात पाठवून दिले आणि गोपाळकडून त्याचा सर्व वृत्तांत विचारून घेतला. नंतर जमिनदार त्याला म्हणाला.

"ऐक, गोपाळ! तुझ्यामुळेच माझं चोरीला गेलेलं धन व दागिने वगैरे सर्व परत मिळालं. म्हणून यापैकी तुला ज काही व जेवढे हवे असेल, घे!" जमिनदार म्हणाला.

गोपू म्हणाला–"जमिनदार साहेब! व्यक्तीच्या मनात पैशाचा लोभ नांवाच एक अदृश्य भूत घर करून बसलेलं असत मला आतां जो अनुभव आला त्यावरून मी एक धडा घेतला आहे, तो म्हणजे त्या भुताला कसं काबूत ठेवायचं! तुम्ही मला कृपा करून एखादी नोकरी आपल्या पदरी दिलीत तर मी आपला फार ऋणी होईन.'

ते उत्तर ऐकून जमिनदार खूप झाला. त्याने गोपूला आपल्या घरी हिशोब लिहिणारा कारकून म्हणून नेमले.





[१४]

[शिवदत्त व मंदरदेव जात होते ते पडाव कोणत्यातरी बेटाला जाऊन लागले. कोठून तरी एक दगड अकस्मात आला आणि एका सैनिकाला लागला. त्या दिशेने मंदरदेवाने एक बाण सोडला. त्या पाठोपाठ एक किंकाळी ऐकू आली. उजाडल्यावर पाहतां त्या बाजूच्या झाडाच्या पानांवर लाल रक्ताचे डाग दिसले. पुढे–]

शिवदत्त व मंदरदेवाबरोबर सैनिकांनी सुद्धा पानांवर लाल रक्ताचे डाग पाहिले व थक्क झाले. रात्री जी किंकाळी त्यांनी ऐकली होती ती कोणत्या तरी माणसाचीच होती ह्या गोष्टीची सर्वांना खात्री पटली.

"हे माणसाचेच रक्त आहे, यात मला तरी शंका नाही!" शिवदत्त म्हणाला. रक्ताचे डाग जास्त लक्षपूर्वक पहात शिवदत्त म्हणाला–"मला वाटले होते तो माणूस घायाळ झाला आहे, मेला नाही. तो इकडून पळून गेला असावा यातही काही शंका करण्याचे कारण नाही.

ते काही असो आपण आसपासचा प्रदेश हिंडून पाहू या माझ्याबरोबर सर्वजण चला!"

मंदरदेव व तीन सैनिक एका बाजूला गेले आणि शिवदत्त उरलेल्या तिघांसह

दुसऱ्या बाजूला गेले. मंदरदेव काही अंतर चालून गेल्यावर समोरच्या झुडपात काही तरी हालत असल्यासारखे भासले. लगेच त्याला, तो शोधत होता तो शत्रू सांपडल्या-सारखे वाटले आणि त्याने पुढे उडी मारली. परंतु हालला डुलला तो माणूस नव्हताच, एक रानटी डुक्कर होते. तो गुरगुरत मंदरदेवाला आपल्या सुळयांनी फाडायला त्याच्या अंगावर धावून गेला. मंदरदेव आश्चर्यचकित झाला, परंतु त्याने डुक्कर ढुशी देणार, त्याच्या आत तलवार उपसून डुकराच्या पोटात भोंसकली. डुक्कर कळ-वळून ओरडले, परंतु मेले नाही आणि मंदरदेवावर धावले. तितक्यात मंदरदेवाच्या एका सैनिकाने आपला भाला भोसकून त्याला मारले. काही वेळाने तडफडून ते मरण पावले.

इतक्यात शिवदत्त आपल्या सैनिकांसह तेथे आला. त्याला ते रक्तबंबाळ झालेले डुक्कर व बाजूला उभा असलेला मंदरदेव दिसले. शिवदत्त स्मित करून म्हणाला–"आरडा ओरडा ऐकून मी धांवलो की शत्रूने अचानक हल्ला तर केला नाही!" परंतु हा प्रकार पहिल्यावर माझ्या जिवात जीव आला.

मंदरदेव म्हणाला-"आपल्याला अकस्मात ईश्वर कृपेने आहार मिळाला आहे. आप-ल्यावर दगड फेंकणारा माणूस कोण, त्याचा शोध आपण मागाहून काढू! प्रथम याचा फराळ करू या."



सैनिक वाळलेल्या काटक्या व पाचोळा आणायला धावले. मंदरदेव व शिवदत्त विस्तव पेटवून जाळ करण्यात गर्क झाले इतक्यात कानाचे पडदे फाटतील इतकी कर्कश किंकाळी ऐकू आली. सर्वजण घाबरून गेले.

ती किंकाळी ऐकून शिवदत्त व मंदरदेव चटदिशी उभे राहिले आणि आपापल्या तलवारी उपसून तो आवाज आला त्या दिशेने धावले. थोडे अंतर गेल्यावर त्यांना जे दृश्य दिसले ते पाहून त्यांच्या अंगावर कांटा उभा राहिला.

मध्यंतरी काही सैनिक 'वनमाणूस' 'वनमाणूस' असे ओरडत त्याच बाजूला धावले.

काटक्या गोळा करायला जे सैनिक धावले होते त्यांपैकी एकाचा गळा पाठी मागून येऊन बलदंड हाताने कोणी दाबीत होता. तो सैनिक स्वतःची सुटका करू न शकल्याने मोठ्याने ओरडला होता. ती किंकाळी सर्वांनी ऐकली.

"हा वनमाणूस असला पाहिजे, यात मला तरी शंका वाटत नाही." असे म्हणत मंदरदेव त्याला तलवार भोसकायला पुढे सरसावला. परंतु तेवढ्यात शिवदत्त त्याला सावध करीत ओरडला–"मंदरदेव, थांब!" त्याचवेळी गळा दाबणारा प्राणी पाठीमागे वळून पाहून पळून जाण्यास वळला. परंतु तीन सैनिकांनी त्याला धरले व जंगली वेलांनी त्याचे हात पाय बांधले.





"हा वनमाणूस नसून आपल्यासारखाच माणूस आहे. दुर्दैवाने तो ह्या स्थितीत आपल्याला आज आढळला आहे." शिवदत्त म्हणाला.

त्याच वेळी एक सैनिक चकित होऊन त्याच्याकडे पहात म्हणाला–"शिवदत्त प्रभू आपण लक्षपूर्वक पहावे, याच्या हाताला केवढी मोठी जखम आहे ती! जखमेतून रक्त प्रवाह चालू आहे.

मंदरदेवाने त्या विचित्र माणसाचा हात जवळ जाऊन पाहिला व म्हणाला–"शिवदत्त, आपल्यावर दगड फेंकणारा प्राणी तो हाच! येऊन पहा, माझा बाण याला या जागी लागला आहे. तू म्हणालास तसा हा वनमाणूस नसून आपल्यासारखाच एक प्राणी आहे!"

तो जखमी माणूस कण्हत म्हणाला– "मी तुमच्यासारखाच एक माणूस आहे. या भयंकर देशात गेली बारा वर्षे मी काढली आहेत. मी एकटा आहे, म्हणूनच माझी ही दशा झाली आहे!"

"तुझं नाव काय? तुला गेली बरा वर्षे या बेटावर कां काढावी लागली? आणि तुला या स्थितीत राहण्याची गरज कां पडली?" शिवदत्ताने विचारले.

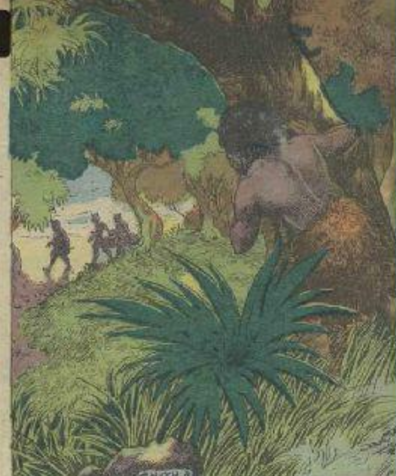
शिवदत्त म्हणाला ते ऐकून तो माणूस, काहीतरी आठवित असल्यासारखा अभिनय करून थोडावेळ काही बोललाच नाही. नंतर स्वतःला सावरून म्हणाला–"मालक, मला वज्रमुष्टी म्हणून माझे आई वडील व लोक म्हणत. मी शमन बेटावरचा राहणारा आहे. मला अठरावे वर्ष लागले तेव्हां पासून मी समुद्रकेतू नावाच्या एका क्रूर चांच्या बरोबर राहू लागलो. चांचेगिरी करणे हेच काम आमचे सर्वांचे होते. आम्ही समुद्र काठच्या गांवावरही हल्ले करून लुटीत होतो.

काही दिवसांनी आमच्या नायकाशी माझे काही कारणावरून भांडण झाले. म्हणून मला या बेटावर टाकून तो येथून निघून गेला.

"तू शमन द्वीपाचा रहिवाशी आहेस का?" असा प्रश्न करून शिवदत्त काही काळ चकित होऊन विचारमग्न झाला. शमन द्वीपाबरोबर शिवदत्तला शाक्तेय व त्याची चंडीदेवी आठविली. त्या देवीला प्रसन्न करण्यासाठी तिचे देऊळ बांधण्याच्या हेतूने शाक्तेय जवळपासच्या प्रदेशावर हल्ले करीत होता. ही गोष्ट ही आठविली. शिवदत्ताने विचार केला की शमन द्वीपाचा शोध काढण्यासाठी व त्या देशाच्या राजाची माहिती काढण्यासाठी या माणसाचा उपयोग होऊ शकेल. परंतु त्याने विचार केला की या सर्व गोष्टींची माहिती काढण्यास ती वेळ योग्य होणार नाही. तूर्त आपण ज्या बेटावर आहों त्या बेटाची माहिती व परिस्थिती कळली की पुरे.

तो विचार मनात आल्यावर शिवदत्तने वज्रमुष्टीला विचारले–"वज्रमुष्टी, तू या बेटावर गेली बारा वर्षे राहातो आहेस ना? मग तुला या बेटावरच्या रहिवाशांच्या राहाणी व आचार विचारांची चांगली माहिती नक्की असणार?"

वज्रमुष्टीने निराश होऊन उत्तर दिले– "मालक, मी या बेटावर बारा वर्षे झाली राहतो आहे, हें खरें. परंतु मला या बेटा संबंधी फारशी माहिती नाही. कारण माझा बराचवेळ आपल्या उदर निर्वाहा-



साठी शिकार करण्यात आणि येथील हिंस्त्र पशूंपासून स्वतःचे रक्षण करण्यातच गेला. एवढे खरे की मी समुद्रकेतूची गलबते या बेटाजवळून जातां येतां एक दोनदां पाहिली आहेत. या व्यतिरिक्त या बेटा विषयी मला काहीच माहीत नाही.

"या बेटावर तुला दुसरा कोणी माणूस दिसला किंवा भेटला नाही का?" शिवदत्ताने विचारले.

वज्रमुष्टी काही तरी आठवत असल्यासारखे करून होकारार्थी मान हलवीत म्हणाला–"या गेल्या बारा वर्षांत मी फक्त चारदां किंवा पांचदां माणसांना अवश्य पाहिले आहे. ते उंच आजानुबाहू होते



आणि शिकारीपण होते. त्यांनी डोक्यावर शिंगे लावलेले मुकुट घातले होते. परंतु ते जवळपास कोठे रहात असतीलसे मला वाटत नाही. शिकार करून ते कोठे तरी निघून जातात.

शिवदत्त मंदरदेवाकडे अर्थपूर्ण दृष्टीने पाहू लागला. मंदरदेव हंसत म्हणाला– "शिवदत्त, ते काही असो, आपल्याला काही काळ तरी या बेटावर काढावी लागणारच आहेत. म्हणून आपण जवळपासचा प्रदेश हिंडून पाहिले पाहिजे की आपण आहो, तो भाग कसा काय आहे? मनुष्य वस्तीस धोक्याचा तर नाही? काळोख पडायच्या आत आपण कामाला लागून पाऊस व वारा यांच्या पासून स्वरक्षणासाठी निवाऱ्या करिता लहान लहान झोपड्या बांधून तयार केल्या पाहिजेत." लवकर कामाला लागु या.

शिवदत्तने होकारार्थी मान हलविली. नंतर आपल्या सैनिकांकडे वळून वज्रमुष्टीला सोडण्यास खूण केली. बंदी मुक्त होतांच वज्रमुष्टी मंदरदेव व शिवदत्त दोघांना प्रणाम करून म्हणाला–"मालक, मलासुद्धा आपल्या सेवेस राहायला परवानगी देण्याची कृपा करावी. मी आपला एक स्वामिभक्त नोकर म्हणून आपली चाकरी करीन. माझ्यावर संशय करू नका." मी पाहिजे ती मदत आपल्यावरोवर करीन.

तेव्हां शिवदत्ताने आपल्या अनुयायांकडे सार्थक दृष्टीने पाहिले. त्या सर्वांनी होकारार्थी माना हलविल्या. त्यांच्यापैकी दोघां तिघांनी वज्रमुष्टीच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला तो त्यांचा मित्र असल्याचे सुचविले.

"आतां सर्वात आधी आपण सर्वांनी आपली भूक भागविली पाहिजे. त्यानंतरच हा प्रदेश कसा आहे याची माहिती काढू या." मंदरदेवने सुचविले.

शिवदत्ताने मान हलवून होकारार्थी सूचना दिली. सैनिकांनी वाळक्या काटक्या व पाचोळा जमा करून विस्तव केला आणि त्यात त्या रानटी ड्ुक्कराला टाकले. वज्रमुष्टी काही वेळ भाजून निघत असलेल्या त्या डुक्कराकडे काही वेळ पहात राहिला. नंतर म्हणाला–"या एकट्या जनावरांवर आपली सर्वांची भूक भागणे शक्य नाही. आपण मला परवानगी दिलीत तर मी काही मिनिटांतच आणखी एखादे जनावर धरून घेऊन येईन.

मंदरदेव व शिवदत्ताची परवानगी मिळतांच वज्रमुष्टी बरोबर दोघे तिघे सैनिक तीरकमान घेऊन निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना जंगलात एका जागी चार पांच हरणे चरत असलेली दिसली सैनिकांनी धनुष्यावर बाण चढविला परंतु वज्रमुष्टी त्यांना खुणेने थांबायला सांगून म्हणाला–"या लहानशा निरूपद्रवी जनावरांना धरायला तुम्ही आपल्या बाणांचा, पाऊस पाडायची गरज काय? तुम्ही येथेच थांबा. मी जातों व एका दोघां जनावरांना धरून आणतो." असे म्हणत तो दाट झाडीत शिरला व मांजराच्या पावलांनी पुढे जाऊ लागला.

सैनिक सुद्धा वज्रमुष्टीच्या पाठोपाठ चाहूल दिल्या शिवाय चालू लागले. वज्रमुष्टी थोडे अंतर चालून गेल्यावर हरणांचा कळप होता त्याच्या जवळच्या एका झाडावर चढला. सैनिकांना तो काय करणार हे कळत नव्हते. म्हणून ते आश्चर्याने त्याच्या



कडे पहात उभे राहिले. वज्रमुष्टी हळुहळू कळपावर लोंबणाऱ्या फांदीवर सापासारखा सरपटत पुढे सरकला व त्याने हरणांवर एकदम उडी टाकली.

हरणे तत्काळ उड्या मारून पळाली. तरी एक हरण वज्रमुष्टीच्या बळकट हातात सापडलेच. त्याने निसटण्याचा खूप प्रयत्न केला, परंतु व्यर्थ. त्या हरणाला वज्रमुष्टीने आपल्या खांद्यावर टाकले व म्हणाला–"गेली बारा वर्षे मी आपली भूक भागविण्यासाठी हाच धंदा केला. मी धनुष्य बाण कोठून आणणार? एकदोनदांतर वाघ व अस्वलाशी सुद्धां मला झुंज घ्यावी लागली होती, स्वतःचा जीव



पोंचला. सर्व गांव निद्रामग्न होते. राजा एका घरासमीर उभा राहिला व दाराची कडी वाजवू लागला.

"तू कोणी परदेशी दिसतो आहेस! त्या घराच्या दाराची कडी कशाला वाजवितो आहेस?" असं कोणी म्हणत असल्याचे राजाने ऐकलं.

राजाने मागे वळून पाहिलं. पंचवीस एक वर्षाचा एक माणूस कुतूहलपणे राजाकडे पहात होता.

"तू कोण रे बाबा?" राजाने त्याला विचारले.

"मी गावातला पाहारेकरी आहे. रात्र भर पाहारा देतो. तू कोणी परदेशी आहेस की चोर आहेस, ही शंका आली. तू परदेशी असशील तर तुला मी एक सूचना म्हणून करतो आहे. ती तू नीट ऐकून घे." तो पाहारेकरी म्हणाला.

"ऐकू दे तरी?" राजाने विचारले.

"त्या घराचा मालक म्हणजे पराकाष्ठेचा लोभी आहे. रात्री हा तुला फुकट राहू देणार नाही. तसा फुकट आश्रय देणारे गावात पुष्कळ लोक आहेत. हेच तुला सांगावयाचे आहे मला." पाहारेकरी म्हणाला.

राजाला वाटले की हा कितपत लोभी आहे, हे पाहून तरी घ्यावे. म्हणून त्याने जोर जोराने दारावर थाप दिली. लगेच आतून आवाज आला–"आलो हां! थांब जरा."

राजाला आश्चर्य वाटले की, अर्धी रात्र लोटली असतां दारावर थाप देतांच दार उघडणारी व्यक्ती चिक्कू लोभी कशी काय असू शकेल? एका मधल्या वयाच्या माणसानें दार उघडले.

राजा नम्रपणे म्हणाला–"आपण फार उदार व दयाळू आहां, असे ऐकतो. मी एक परदेशी आहे. आजची रात्र मला तुमच्याकडे काढतां येईल का?"

"तुम्ही माझ्या विषयी काही तरी चुकीचे ऐकले आहे. माझ्या मनात दयेचा लवलेशही नाही. मी परदेशियांना मुळीच आश्रय देत नाही." लोभी म्हणाला.

"सर्व मला असे सांगत होते की पाहुण्यांचे स्वागत करायला आपण रात्रं दिवस वाट पहात बसतां, म्हणे! मी दारावर थाप देतांच आपण 'आलों!' म्हणालात, तेव्हां याहून जास्त प्रमाण काय पाहिजे सांगा?" राजा म्हणाला.

"अस्सं होय! घरातली चीजवस्तु चोर घरात शिरून नेतील, म्हणून मला दिवसां किंवा रात्री झोप येत नाही. म्हणून आपण दार वाजविल्या बरोबर मी 'ओ' दिली. तुम्ही पुन्हां पुन्हां दार वाजविलेत तर दार घासून जाईल व मोडेलही. म्हणूनही लगेच 'ओ' दिली. बरं तर आतां तुम्ही चालू लागा!" तो लोभी म्हणाला

"या मध्यरात्रीच्या वेळी मी कोठें जाऊं म्हणतां? पैसे घ्या पाहिजे तर, पण मला रहायला जागा द्या." असे म्हणत राजाने त्या लोभ्याला सोन्याचं एक नाणे दिले.

ते नाणे हातात पडतांच लोभ्याने राजाला अंथरुणापांघरुणाची व्यवस्था करून दिली. दुसऱ्या दिवशी तो लोभी ज्या तऱ्हेने आयुष्य घालवीत होता ते पाहून राजाला फार वाईट वाटले.

त्या लोभ्याच्या परसात फळझाडे होती. त्याच्याकडे दोन गाई व दोन म्हशी होत्या.



तरी सैंपाकापासून सर्व घरातली कामे तो स्वतः करीत असे.

तो व्याजाने लोकांना पैसे देई. फळे व दूध वगैरे सर्व विकून टाकी. एक क्षणभरही विश्रांती घेतल्याशिवाय खूप अंग मेहनत करी. रात्री या भीतीने त्याला झोप लागत नसे की रात्री त्याच्या घरात केव्हां चोर शिरले.

हा दिवसभरात एकदां तरी पोटभर जेवतो का, पाहण्याची इच्छा राजाच्या मनात उपजली. त्याने त्याला एक सोन्याचे नाणे देऊन म्हटले–"तुम्ही दोघांच्या जेवणाची व्यवस्था करा." त्या लोभ्याने आश्चर्य चकित होऊन विचारले–"दोघे कोण?"



पोंचला. सर्व गांव निद्रामग्न होते. राजा एका घरासमोर उभा राहिला व दाराची कडी वाजवू लागला.

"तू कोणी परदेशी दिसतो आहेस! त्या घराच्या दाराची कडी कशाला वाजवितो आहेस?" असं कोणी म्हणत असल्याचे राजाने ऐकलं.

राजाने मागे वळून पाहिलं. पंचवीस एक वर्षाचा एक माणूस कुतूहलपणे राजाकडे पहात होता.

"तू कोण रे बाबा?" राजाने त्याला विचारले.

"मी गावातला पाहारेकरी आहे. रात्रभर पाहारा देतो. तू कोणी परदेशी आहेस की चोर आहेस, ही शंका आली. तू परदेशी असशील तर तुला मी एक सूचना म्हणून करतो आहे. ती तू नीट ऐकून घे." तो पाहारेकरी म्हणाला.

"ऐकू दे तरी?" राजाने विचारलं.

"त्या घराचा मालक म्हणजे पराकाष्ठेचा लोभी आहे. रात्री हा तुला फुकट राहू देणार नाही. तसा फुकट आश्रय देणारे गावात पुष्कळ लोक आहेत. हेच तुला सांगावयाचे आहे मला." पाहारेकरी म्हणाला.

राजाला वाटले की हा कितपत लोभी आहे, हे पाहून तरी घ्यावे. म्हणून त्याने जोर जोराने दारावर थाप दिली. लगेच आतून आवाज आला–"आलो हां! थांब जरा."

राजाला आश्चर्य वाटले की, अर्धी रात्र लोटली असतां दारावर थाप देतांच दार उघडणारी व्यक्ती चिक्कू लोभी कशी काय असू शकेल? एका मधल्या वयाच्या माणसानें दार उघडले.

राजा नम्रपणे म्हणाला–"आपण फार उदार व दयाळू आहां, असे ऐकतो. मी एक परदेशी आहे. आजची रात्र मला तुमच्याकडे काढतां येईल का?"

"तुम्ही माझ्या विषयी काही तरी चुकीचे ऐकले आहे. माझ्या मनात दयेचा लवलेशही नाही. मी परदेशियांना मुळीच आश्रय देत नाही." लोभी म्हणाला.

"सर्व मला असे सांगत होते की पाहुण्यांचे स्वागत करायला आपण रात्रं दिवस वाट पहात बसतां, म्हणे! मी दारावर थाप देतांच आपण 'आलों!' म्हणालात, तेव्हां याहून जास्त प्रमाण काय पाहिजे सांगा?" राजा म्हणाला.

"अस्सं होय! घरातली चीजवस्तु चोर घरात शिरून नेतील, म्हणून मला दिवसां किंवा रात्री झोप येत नाही. म्हणून आपण दार वाजविल्या बरोबर मी 'ओ' दिली. तुम्ही पुन्हां पुन्हां दार वाजविलेत तर दार घासून जाईल व मोडेलही. म्हणूनही लगेच 'ओ' दिली. बरं तर आतां तुम्ही चालू लागा!" तो लोभी म्हणाला

"या मध्यरात्रीच्या वेळी मी कोठें जाऊं म्हणतां? पैसे घ्या पाहिजे तर, पण मला रहायला जागा द्या." असे म्हणत राजाने त्या लोभ्याला सोन्याचं एक नाणे दिले.

ते नाणे हातात पडतांच लोभ्याने राजाला अंथरुणापांघरुणाची व्यवस्था करून दिली. दुसऱ्या दिवशी तो लोभी ज्या तऱ्हेने आयुष्य घालवीत होता ते पाहून राजाला फार वाईट वाटले.

त्या लोभ्याच्या परसात फळझाडे होती. त्याच्याकडे दोन गाई व दोन म्हशी होत्या.



तरी सैंपाकापासून सर्व घरातली कामे तो स्वतः करीत असे.

तो व्याजाने लोकांना पैसे देई. फळे व दूध वगैरे सर्व विकून टाकी. एक क्षणभरही विश्रांती घेतल्याशिवाय खूप अंग मेहनत करी. रात्री या भीतीने त्याला झोप लागत नसे की रात्री त्याच्या घरात केव्हां चोर शिरले.

हा दिवसभरात एकदां तरी पोटभर जेवतो का, पाहण्याची इच्छा राजाच्या मनात उपजली. त्यानें त्याला एक सोन्याचे नाणे देऊन म्हटले–"तुम्ही दोघांच्या जेवणाची व्यवस्था करा." त्या लोभ्याने आश्चर्य चकित होऊन विचारले–"दोघे कोण?"



"तुम्ही व मी! राजघराण्यात जन्मलो आहे. कधी एकट्याने खायची मला संवय नाही." राजा म्हणाला. रात्री एका मोठ्या मेजवानीची तयारी झाली. परंतु तो लोभी राजाबरोबर जेवला नाही. त्याने आणखी एका परदेशी माणसाकडून पैसे वसूल केले व त्याला राजाबरोबर जेवायला वाढले.

जेवण झाल्यावर राजाने त्या लोभ्याला विचारले–"काय हो, माझी इच्छा तुमच्या बरोबर जेवायची होती, परंतु तुम्ही परक्याच एकाला माझ्याबरोबर बसविलेत, ते कां?"

"हे पहा, पोटभर जेवलो तर गाढ झोप लागेल आणि रात्रभरात माझं घर लुटले जाईल." लोभी म्हणाला.

राजा चकित होऊन म्हणाला–"मी आजपर्यंत तुमच्यासारखा माणूस पाहिला नव्हता. तुम्हांला कळावे म्हणून सांगतो आहे, मी या देशाचा राजा आहे. तुम्ही माझ्याबरोबर राजधानीत चला. राजधानीत जर हे सिद्ध झाले की तुमच्या इतका लोभी दुसरा कोणी नाही, तर मी तुमच्याजवळ आज जेवढे धन आहे, त्याच्या दुप्पट धन देईन."

धनलोभाने तो लोभी राजाबरोबर राजधानीत जायला तयार झाला. तेव्हां राजाने गांवच्या पाटलाला बोलवून आपली ओळख दिली व त्या लोभी माणसाच्या घरावर कडक पाहारा ठेवायला सांगितला. नंतर राजा त्या लोभी माणसाला बरोबर घेऊन राजधानीला गेला.

राजाने आपल्या प्रधानाला त्या लोभी माणसाचा लोभीपणा वर्णन करून सांगितला व लोभी माणसांच्या लोभीपणाची चढाओढ लावण्याची तयारी करावयास सांगितले.

प्रधान म्हणाला–"अशा तऱ्हेच्या चढाओढीतून निष्पन्न काय होणार? मनोरंजन व करमणुकीचे साधन म्हणूनसुद्धा काही मर्यादा हवीच!"

राजा म्हणाला–"ही चढाओढ संपल्यावरच उपयोग काय हे स्पष्ट होईल!"

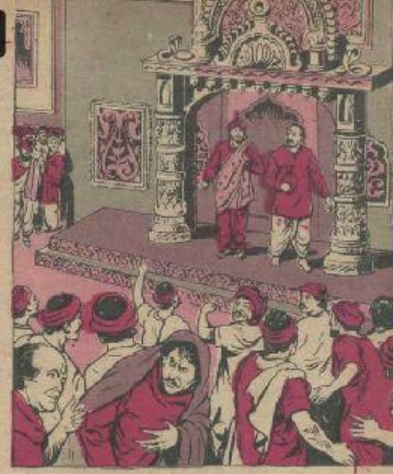
प्रधानाने एका आठवड्याच्या अवधीत काही लोभी माणसांना एकत्र केले.

चढाओढ या गोष्टीची होती की लोभी माणसांपैकी कोणी एकाने दुसऱ्या लोभी व्यक्तीजवळ दान मागावे. ते धन राजा लोभी माणसाच्या हाती देणार. त्यानंतर अशी अट होती की लोभी माणसाने ते दान करावे किंवा दान न करतां पंचवीस फटके खाऊन ते पैसे स्वतः घ्यावे. लोभी माणसाजवळ दान मागूनही ज्या दुर्दैवी लोभ्याला दान मिळणार नाही त्याला एक फटकाच सहन करावा लागेल.

कित्येक लोभी राजाकडून मिळालेले धन स्वतःकडे ठेवून घेऊन फटके खायला तयार झाले. परंतु काही जण फटके सहन न करू शकल्यामुळे ते धन दान करायला तयार झाले. शेवटी राजा गावाहून आलेल्या लोभ्याची पाळी आली. त्याच्याजवळ दान मागायला कोणी लोभी आला नाही.

राजाने त्या लोभ्यांकडे आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"आतापर्यंत या चढाओढीत भाग घेणाऱ्या प्रत्येकाला थोडाफार फायदा झालाच. आता तर एकच जण उरला आहे. त्याच्याजवळ मागा दान."

तेव्हां सर्व लोभी एक स्वराने म्हणाले–"महाराज, या माणसाचे तोंड पाहल्यावर असे वाटते की, याचा जीव गेला तरी हा



दान कदापि देणार नाही. दान मागितल्यावर व ते न मिळाल्यावर आम्हांला विनाकारण एक फटका सहन करावा लागेल की नाही?"

तेव्हां राजाने आपल्याबरोबर गावाहून आलेल्या लोभ्याला सर्वात मोठा लोभी म्हणून जाहीर केले. नंतर त्याला एका मोठ्या वाड्यात बोलावून घेऊन गेला. त्या वाड्यात राजघराण्यातल्या मूल्यवान वस्तूंचा संग्रह केलेला होता. संगमरमरी दगडाच्या मूर्ती, हिरे, माणिक्ये वगैरे रत्नांनी मढविलेल्या मुठी असलेल्या तलवारी, सोन्याच्या तारेने विणलेली वस्त्रे आणि सोन्याचांदीची भांडी सुद्धा होती.

त्या सर्व वस्तू पाहून लोभी माणसाला आश्चर्य वाटले. राजा म्हणाला–"मी तुला हा महाल देतो, तू यांत राहशील का?"

राजाच्या तोंडी ते ऐकून लोभी माणूस चकितच झाला. नंतर स्वतःला सावरून म्हणाला–"महाराज, याहून मोठे भाग्य ते काय असणार? परंतु माझे सर्व वैभव माझ्या गावी राहून गेले आहे ना?"

"त्यात काय झालं? तुझे घर व घरातलं सर्व सामान सोन्यात बदलून मी याच वाड्यात पोचते करवितो." राजा म्हणाला.

लोभी आनंदानें त्या गोष्टीस तयार झाला. राजानें लोभ्याच्या जवणाची व्यवस्था करून दिली.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला–"राजा, वज्रपुरीच्या राजाहून मूर्ख राजा दुसरा कोणी असेल का? कित्येक पिढ्यांपासून त्याच्या पूर्वजांनी जमा केलेले वैभव त्या मूर्ख लोभ्याला देऊन टाकण्यात किती मूर्खपणा आहे! असा राजा चांगला शासक कसा होऊ शकेल? या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"तुला वाटते तसा मी त्याला मूर्ख मानीत नाही. त्याने त्या लोभ्याची पद्धतशीर परीक्षा घेतली व तो पहिल्या नंबरचा लोभी असल्याची खात्री करून घेतली. लोभ्याला "धन मूलं इदं जगत!" असते तो धन खर्च न करतां ते संभाळून राखून ठेवतो. कित्येक वर्षे सांठवलेल्या वैभवावर कित्येकांची बारीक नजर असणारच. त्यांच्यापासून त्या वैभवाचे संरक्षण करायला एक पाहारेकरी हवाच! ते काम करायला या लोभ्या व्यतिरिक्त योग्य कोण असू शकणार या विचाराने राजानें त्या मूर्ख लोभ्याला पाहारेकरीच नेमले होते, समज!"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)





सोनाराची निवड

अंबरपुरीचा जमिनदार जगन्नाथ याने आपली दुसरी मुलगी सुंदरी हिचा विवाह करण्याचे ठरविले. तिच्या लग्नासाठी त्याने निरनिराळ्या तऱ्हेचे व नवीन दागिने करविण्याचे योजले. त्यासाठी एका विश्वासपात्र सोनाराची निवड करण्याचे काम दिवाणाला सोंपविले.

काही वर्षांपूर्वी जमिनदारानें आपल्या थोरल्या मुलीच्या लग्नासाठी जे दागिने करविले होते ते करणाऱ्या सोनाराने सोन्यात तांबे व पितळ मिसळून नकली सोन्याचे दागिने करून दिले होते. ती गोष्ट कित्येक दिवसांनंतर उघडकीला आली. म्हणून जमिनदार जास्त सावधगिरी बाळगीत होता.

सुंदरीचे लग्न ठरल्याचे गांवभर पसरले तेव्हां गावातले सर्व सोनार जमिनदाराकडे धावले. चढाओढच लागली त्यांची, परंतु जमिनदाराचा दिवाण हुशार होता. बरेचसे सोनार लबाडच होते, म्हणून त्याने त्या सर्वांना कोरेच पाठवून दिले.

अंबरपूरला नवीन धंदा सुरू करणारे तीन नवीन सोनार नुकतेच आले होते. त्यांची नावे अनुक्रमे सोनोबा, बिठोबा व लखोबा अशी होती. या तिघांपैकी एकाकडे सर्व दागिने घडवायचे काम द्यावे असे दिवाणाने ठरविले. त्या तिघांच्या हातात चांगले कसब असल्याचे दरबारात काम करणाऱ्या अनेक अधिकाऱ्यांकडून दिवाणाने ऐकले होते.

दिवाणाने तिघांना बोलविले आणि जमिनदाराच्या थोरल्या मुलीचे दागिने दाखवून त्यांची कसोटीवर परीक्षा करून खरंखोटं सोनं किती प्रमाणात आहे विचारले. दुसऱ्या दिवशी तिघे सोन्याची पारख करून दिवाणाला भेटायला आले. त्यावेळी

जमिनदार स्वतः हजर होता. सोनाबा जे दागिने घेऊन गेले होते ते दाखवून दिवाणाला म्हणाले–"मालक, हे दागिने कोणी केले आहेत, हे आपणांलाच चांगले माहीत असणार, यात दोन भाग तांबे व एकच भाग सोन्याचा आहे."

विठोबा त्याने नेलेले दागिने परत करीत म्हणाले–"मालक, हे दागिने ज्या कोणी केले असतील चांगला वस्ताद आहे, बघा! यात एक भाग तांबे, एक भाग पितळ आणि एक भाग सोने आहे."

लखोबा दागिने परत करीत म्हणाला–"मालक, यात फक्त एक भाग सोने आहे आणि बाकी तीन भाग मिसळ आहे."

त्यानंतर दिवाणाने तिघांना निरोप दिला व ज़मिनदाराला म्हणाला–"प्रभो, आपण निःसंकोच लखोबालाच हे काम द्यावे."

जमिनदार आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला–"या तिघांपैकी लखोबाच जास्त इमानदार आहे हे तुम्ही कसे ओळखलेत?"

दिवाण म्हणाला–"सोनाबा व विठोबांना सोन्यात तांब्या पितळेची मिसळ करण्याची संवय आहे. म्हणून त्यांनी सर्वांत प्रथम दागिन्यात ज्या धातूंची मिसळ करतात त्यांचीच नांवे सांगितली आणि नंतरच खऱ्या सोन्याचे प्रमाण किती आहे हे सांगितले. परंतु लखोबाना तशी मिसळ करण्याची वाईट संवय असेलसे वाटत नाही. कारण त्यांनी दागिन्यात सोने किती प्रमाणात आहे, हे प्रथम सांगितले आणि त्यानंतर इतर धातू किती प्रमाणात मिसळले आहेत हे सांगितले. त्यावरून मला त्याचे बोलणे जास्त खरे असावेसे वाटले. लखोबाच जास्त विश्वासपात्र आणि इमानदार असावा असा माझा अंदाज आहे."

तेव्हां जमिनदार जगन्नाथ याने दिवाणाच्या हुशारीची स्तुती करून आपल्या मुली करितां करावयाचे दागिने लखोबाला दिले. माझ्या मतें आपण मुली करितां सर्व दागिने याच्या कडूनच करवून घ्यावेत.





हेवामत्सर

सिद्धपूर नावाच्या गावी भास्कर व नारायण नावाचे दोघे तरुण युवक रहात होते. भास्करची जंगलाला लागून चार एकर जमीन होती. तो तीत पीक काढून त्यावर स्वतःचा व स्वतःच्या कुटुंबाचा उदर निर्वाह चालवी. त्याला तशी कोणत्याही गोष्टीची कमतरता नव्हती. परंतु नारायणला शेतीभाती नव्हती. तो जंगलात मिळणाऱ्या उपयोगी वस्तू आणून किंवा लाकडे तोडून आणून गावात विकी व त्यावर त्याचा उदर निर्वाह चाले.

भास्कर व नारायण दोघेही लाठीकाठीच्या खेळात निष्णात असल्याची गावभर व जवळपासच्या गावांत ख्याती होती. दसऱ्याच्या उत्सवात दाणपट्टा, लाठीकाठी वगैरेचे खेळ होत. त्यात दोघेही भाग घेत. दरवर्षी साधारणपणे नारायणच पहिले बक्षिस पटकावी व भास्करला दुसरे बक्षिस मिळे. पहिलं बक्षिस पटकावले म्हणून पारितोषिकाबरोबर नारायणाचा सत्कारही होई.

परंतु भास्करला तो मान कधीच मिळाला नाहीं. म्हणून भास्कर मनातल्या मनात जळफळे. हळू हळू मत्सर इतका वाढला की भास्करने नारायणचा, काय वाटेल ते करून, काटा काढण्याचे ठरविले.

एकदा एक दक्षिणेकडचा साधू उत्तरेकडे तीर्थयात्रेला जात असतां जंगलाबाहेर भास्करचे शेत होते त्याच्या जवळच आसऱ्याची जागा करून घेऊन उतरला. भास्करला वाटले की त्या साधूजवळ काही गुप्त मंत्रविद्या वगैरे असणार. म्हणून तो त्या साधूला फळफळावळ आणून देऊ लागला व त्याने त्या साधूची मर्जी संपादन केली.

साधू काही दिवस त्या गावानजिक राहिला आणि पुढल्या प्रवासाला निघण्या-



पूर्वी भास्करला म्हणाला–"तू वयाने तसा लहान आहेस, परंतु साधूसंतांवर तुझी श्रद्धा व भक्ती पाहून मला तुझे कौतुक वाटले. तुला माझ्याकडून कोणत्याही मदतीची गरज असेल तर तू निस्संकोच विचारून मागून घे."

भास्कर अशाच संधीची वाट पहात होता. त्याने प्रथमच नारायणचा कांटा काढण्याची युक्ती योजून ठेवली होती. तो साधूला म्हणाला–"बुवा, या जंगला-जवळच्या शेतातल्या पिकाचे रक्षण करणे मला फार कठीण जाऊ लागलं आहे. रानटी डुकरे व इतर जनावरे येऊन पिकाची नासधूस करतात. म्हणून त्यांना भीती दाखविण्यासाठी मला असा काही मंत्र शिकवा की मला कोणत्याही हिंस्र जनावराचे रूप घेता यावे. मला त्या रूपात पाहून ती जनावरे भीतीने पळून जातील."

साधू भास्करच्या तोंडाकडे खोल दृष्टीने काही वेळ पहात राहून हंसू लागला. नंतर आपल्या पिशवीतून तीन मुळ्या काढून भास्करला देत म्हणाला–"या मुळ्यांचा उपयोग तुला फक्त एक एकदांच करता येईल. या पैकी एक मुळी तोंडात धरून चावली की तुला ज्या प्राण्याचे रूप धारण करण्याची इच्छा असेल त्याचे रूप तत्काळ प्राप्त होईल. ते रूप धारण केल्यावर त्या प्राण्याच्या जिवाला काही धोका असेल किंवा तुला स्वस्वरूप हवे असेल तर ते प्राप्त होईल."

त्या दिवसापासून भास्कर नारायणला आपल्या वाटेतून कायमचा बाजूला सारण्याचा विचार करू लागला. एकदा दुपारी भास्करने नारायणला रानात जातांनी पाहिले. लगेच तो नारायणच्या पाठोपाठ त्याला चाहूल दिल्याशिवाय निघाला. काही अंतर चालून गेल्यावर एका झाडाखाली उभा राहून त्याने एक मुळी तोंडात टाकून ती चावली आणि इच्छिल्या-प्रमाणे त्याला अस्वलाचे रूप प्राप्त झाले. नारायण परतेल तेव्हां एकाएकी त्याच्यावर झडप घालून त्याला ठार करायचा विचार त्याच्या मनात होता.

सूर्यास्त व्हायच्या थोडा आधी नारा-यणला झाडीतून बाहेर येतांना अस्वलाच्या रूपात असलेल्या भास्करने पाहिले. लगेच तो झाडाच्या आड लपून उभा राहिला आणि नारायण जवळ येणार व तो झडप मारणार. इतक्यात एकजण झाडाआडून एकदम बाहेर येऊन आपले जाळे फेकीत ओरडला–"नारायणा, तू बाजूला सरक, आज मी जंगलात आलो तो सुमुहूर्तावरच आलों. एक अस्वल हाती लागले आहे."

तो ओरडणारा माणूस त्या गावचा शिकारी होता. तो जंगली जनावरांना पकडून मोठ्या शहरांत नेऊन त्यांना विकी. भास्कर व नारायण त्याला चांगले ओळखत असत.

शिकाऱ्याला पाहून भास्कर स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी झाडीत शिरला व पळून गेला आणि त्याने आपले स्वस्वरूप चिंतिले. इतक्यात शिकारी व नारायण तेथे आले व त्यानी त्याला विचारले–"काय रे, तू इकडून आतां आतां गेलेले अस्वल पाहिलेस का?" भास्कर काही माहीत नसल्याचे सोंग करून म्हणाला–"नाही बुवा!" त्यानंतर निराश होऊन तो घरी परतला.



अशातऱ्हेने साधूने दिलेल्या तीन मुळ्यां-पैकी एक निरुपयोगी ठरली. दुसऱ्या दिवशी भास्करने मुळी चावून रानटी रेड्याचे रूप घेतले आणि नारायणाला ढुशी देऊन पाडून त्याला पायांखाली तुडवून ठार करायचे ठरविले. रेड्याच्या रूपात भास्कर नारा-यणाच्या शोधार्थ हिंडत होता, तेव्हां एका वाघाने त्याला पाहून एक डरकाळी फोडली. म्हणून घाबरून जाऊन भास्करने तत्काळ स्वस्वरूप चिंतले व त्या धोक्यातूनही तो वांचला आणि चटदिशी झाडावर चढून बसला.

दुसरी मुळीसुद्धा फुकट गेल्यामुळे भास्कर फार निराश झाला. तरी मनाचा हिय्या

करून तिसऱ्या वेळेस त्याने वाघाचे रूप धारण करण्याचे चितून तिसरी मुळी चावली आणि झाडाआड दबा धरून नारायणाची वाट पहात बसला. थोड्या वेळाने नारायण कुऱ्हाड घेऊन लाकडे तोडायला येत असलेला दिसला.

वाघाच्या रूपात असलेला भास्कर झाडीतून डरकाळी फोडीत बाहेर आला. डरकाळी ऐकून नारायण घाबरला आणि त्याने मागे वळून पाहिले. घाबरल्यामुळे त्याच्या खांद्यावरची कुऱ्हाड सरकून खाली पडली. म्हणून तो धावरून जाऊन एका तलावाच्या काठाने धावू लागला. त्याला पकडण्याच्या घाईत वाघाच्या रूपात असलेला भास्कर जवळच्या वाटेने निघाला आणि चिखलात रुतला. चिखलातून बाहेर निघण्यासाठी तो धडपड करू लागला आणि जास्त जास्त खोल रुतत गेला. म्हणून जीव धोक्यात असल्याचे ओळखून तो ओरडला व स्वस्वरूप चितून माणूस झाला आणि ओरडू लागला–"नारायणा, वांचव!"

भास्करचा आवाज ओळखून नारायणन मागे वळून पाहिले व तो चकितच झाला. त्याने आपल्या उपरण्याचे एक टोक नारायणाकडे फेंकले. भास्करने ते घट्ट धरतांच नारायणाने दुसरे टोक घट्ट धरून ओढले. नारायणने त्याला विचारले–"काय रे, तू वाघ कसा झालास व माझ्या पाठीस कशाला लागला होतास?"

भास्करने लाजेने नारायणाचे पाय धरले व त्याची माफी मागून सर्व कथा सांगितली.

नारायण भास्करचे सांत्वन करीत म्हणाला–"नारायणा! हेवामत्सराने माणूस एक हिंस्त्र वाघासारखा क्रूर जनावर होतो. झाले गेले विसरून जा. तू त्या ओढ्यावर जाऊन प्रथम आंघोळ करून घे. नंतर आपण घरी जाऊ." असे सांगून तो भास्करला ओढ्यापर्यंत हात धरून घेऊन गेला. हेवामत्सर करून माणसाला काही मिळत नाहीं, उलट तोच स्वतःची इभ्रत घालवून बसतो.



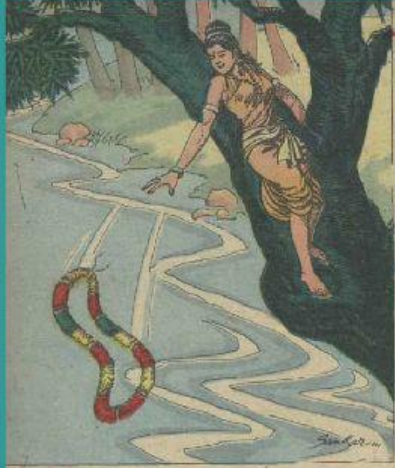


विचित्र जन्मकुंडली

कलिंग देशात अनेक लहानमोठी राज्ये होती. दांतिपुर त्यांपैकीच एक होते. दांतिपुरच्या राजाला कलिंग म्हणत. त्याला दोन मुलगे होते. मोठ्याला थोरला कलिंग व धाकट्याला धाकटा कलिंग म्हणत. त्या दोघांच्या जन्मकुंडल्या पाहून ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तविले की पित्याच्या मृत्यूनंतर ज्येष्ठ पुत्रच राजा होईल. परंतु धाकट्याची जन्मकुंडली विचित्र व अपूर्व अशी होती. कुंडलीप्रमाणे तो स्वतः साधूसंन्याशासारखा आयुष्य काढील, पण त्याचा मुलगा गादीला वारस होईल.

काही वर्षांनी कलिंग राजा निवर्तला. अर्थातच त्याच्या थोरल्या मुलाला गादी मिळाली. धाकट्याला राजप्रतिनिधीचे पद मिळाले. परंतु त्याच्या मनांत ज्योतिष्याचे भविष्य कोरले गेले होते की त्याच्या मुलाला गादी मिळणार आहे. म्हणून तो आपल्या थोरल्या भावाचे मुळीच ऐकत नसे व उर्मटपणाने वागे. थोरल्या भावाने धाकट्या भावाला कैद करून तुरुंगात टाकायला सांगितले.

त्यावेळी बोधिसत्व कलिंग महाराजांच्या काळापासून मंत्री होते. थोरला कलिंग गादीवर आला तेव्हां बोधिसत्वांचे वय फार झाले होते. राजाच्या कुटुंबाचे हितचिंतक अशा त्या वृद्ध मंत्र्याने गुप्तपणे धाकट्या कलिंगला त्याच्या भावाने काढलेला हुकूम कळविला. धाकट्याला तो हुकूम अपमानकारक वाटला. तो वृद्ध मंत्र्याला म्हणाला–"प्रधान, आपण सर्व प्रकारे माझे हितैषी आहां. आपणाला ज्योतिष्याने वर्तविलेले भविष्य माहीतच आहे. त्यात काही तथ्य असेल तर आपण मला थोडी मदत करावी. ते भविष्य खरे करण्याची जबाबदारी आपणांवर आहे. ही



घ्या माझी मुद्रा असलेली अंगठी, माझी शाल व माझी तलवार. पुढे कधी काळी जो कोणी या तिन्ही वस्तू आणून आपणांस दाखवील तो माझा मुलगा असे समजावे. आपण त्याला शक्य असेल ती मदत करावी." असे वृद्ध प्रधानाला सांगून धाकटा कलिंग जंगलात निघून गेला.

त्याच्या काही वर्षे आधी मगध राजाला एक मुलगी झाली होती. तिची जन्मकुंडली पाहून ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तविले की तिची जन्मकुंडली विचित्र असून ती आयुष्य-भर साधू संन्यासिनीसारखी राहील, परंतु तिच्या पोटी जन्मलेला मुलगा राजा होईल." ते कळल्यावर तिच्याशी लग्न करण्या-साठी कित्येक तरुण राजकुमारांत चढाओढ लागली. तिला मागण्या घालणाऱ्या राज-कुमारांकडे पाहून राजा काळजीत पडला. त्यांपैकी कोणा एकाशी राजकन्येचा विवाह करून दिल्यास इतर सर्व राजकुमार आपल्या जांवयाशी वैर धरतील. म्हणून राजा विचार करून सपत्नीक कोणाला काही कळविल्याशिवाय जंगलात निघून गेला.

एका नदीच्या काठी एक झोपडी बांधून राजा व राणी राहू लागली. त्या झोपडी-पासून थोड्याच अंतरावर धाकट्या कलिं-गाची झोपडी होती.

एके दिवशी मगध राजा राणीसह कंद मुळे व फळे वेचण्यासाठी राजकन्येला झोपडीत सोडून जंगलात गेला. तेव्हां राज-कन्येने निरनिराळी फुले आणून एक सुंदर हार केला आणि नदीकाठावर फिरू लागली. काठावर एक आंब्याचे झाड होते. ती त्या झाडावर चढून बसली. तेथून तो हार पाण्यात फेंकून ती गंमत पहात बसली.

तो हार वहात जाऊन धाकटा कलिंग नदीत स्नान करीत होता त्याच्या डोक्याला जाऊन लागली. तो हार हातात घेऊन धाकटा कलिंग विचार करू लागला—"किती सुंदर हार आहे? ह्याच्यात निरनिराळ्या रंगांची सुवासिक फुले ओवलेली आहेत.

कोणी तरुण युवतीने ही ओवली असतील. या भयंकर जंगलात ती कशाला बरे आली असावी?" असे अनेक विचार करीत छोटा कलिंग प्रवाहाच्या उलट्या दिशेने चालू लागला.

तो जंगलात नदीच्या काठाकाठाने चालत जात होता. त्याच वेळी त्याला दूर कोणी-तरी किरट्या आवाजात गात असल्याचे ऐकू आले. तो थांबून, आवाज कोणत्या दिशेने येत होता याचा अंदाज पाहू लागला व त्या दिशेने तो चालत जात त्या आंब्याच्या झाडाखाली आला. त्याला एका फांदीवर बसलेली मगध राजकन्या दिसली.

राजकन्येला पाहतांच धाकट्या कलिंगचे मन तिने हिरावून घेतले. तरी स्वतःला सावरून त्याने तिची चवकशी केली. दोघांचे संभाषण चालू असतां धाकट्या कलिंगने स्वतःचा परिचय देऊन तिच्याशी तो लग्नाला तयार असल्याचे सांगितले. तेव्हां ती तरुण राजकन्या म्हणाली—"परंतु तुम्ही तर कोणी साधू किंवा संन्यासी दिसतां आहां? आम्ही क्षत्रिय आहो, आपला विवाह कसा काय होणार?"

धाकट्या कलिंगाने तो देखील क्षत्रिय असल्याचे सांगितले आणि आपली पूर्व कहाणी सुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली. तेव्हां राजकन्येने देखील आपल्या राज-घराण्यातील गुप्त गोष्टी निवेदन केल्या. त्यानंतर दोघे राजकन्येच्या आईवडिलांना भेटायला गेले. राजाने सर्व वृत्तांत ऐकल्या-



वर विचार केला की आपल्या कन्येला या राजकुमाराहून चांगला वर कोठे मिळणार ?

त्यानंतर धाकटा कलिंग व मगध-राजकन्या यांचा विवाह सुमुहूर्तावर पार पडला.

एका वर्षानंतर त्यांना एक मुलगा झाला. सर्व राजलक्षणांनी युक्त अशा त्या मुलाचे नांव विजय कलिंग असे ठेवण्यात आले. तो मुलगा लाडात वाढू लागला.

काही वर्षे लोटल्यावर धाकट्या कलिंगने जन्मकुंडल्या काढल्या व त्याची ग्रहदशा संपली असल्याचे गणितावरून कळले. ज्योतिर्गणितावरून हे देखील कळले की थोरल्या कलिंगाचे आयुष्यही संपुष्टात येऊ लागले आहे.

तेव्हां त्याने विजय कलिंगला बोलावून समजावून सांगितले की तो कलिंग राज्याचा कसा वारस आहे. तो म्हणाला–" विजय, तुला आपले आयुष्य या जंगलात कंठण्याची गरज नाही. माझा थोरला भाऊ कलिंग देशाचा राजा आहे. त्याचा मृत्यू जवळ येऊन ठपला आहे. म्हणून तू लवकर दांतिपूरला जाऊन आपला राज्याभिषेक करून घे." असे सांगून त्याने त्याला वृद्ध प्रधानाविषयी सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या आणि ओळख पटावी म्हणून अंगठी वगैरे खुणेच्या तीन वस्तू त्याच्या हातात दिल्या. सर्वांचा आशीर्वाद घेऊन युवराज विजय निघाला.

विजय दांतिपुरला पोचतांच वृद्ध प्रधानाला भेटला व खुणेच्या तिन्ही वस्तू दिल्या.

तोंपर्यंत धाकट्या कलिंगाच्या अंदाजाप्रमाणे थोरल्या कलिंगाचा स्वर्गवास झाला होता. कांतिपुरात अराजक माजण्याची स्थिती उत्पन्न झाली होती.

वृद्ध मंत्र्याने दरबार भरवून विजय कलिंगाची ओळख करून दिली. त्याचा जन्मवृत्तांत ऐकून सर्व सभासद चकित झाले व त्यांनी विजयचा जयजयकार केला.

त्यानंतर विजय कलिंगचा राज्याभिषेक झाला व तो वृद्ध मंत्र्याच्या सल्ल्याप्रमाणे राज्य करू लागला.





तैमूरलंगाची स्वारी

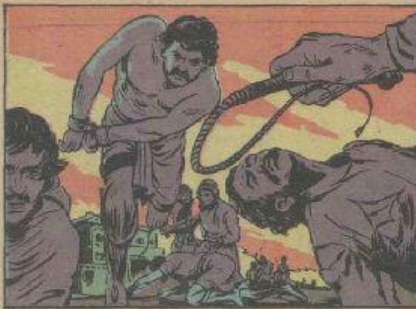
समरकंदचा अमीर तैमूरलंग याने भारताची समृद्धी व वैभवाविषयी अनेक गोष्टी ऐकल्या होत्या. व्यापाऱ्यांनी भारतातून आणलेल्या मूल्यवान व सुंदर वस्तू पाहून तो आश्चर्यचकित झाला. तेव्हांपासून तो भारतावर स्वारी करून तेथील संपत्ती लुटून नेण्याची स्वप्ने पाहू लागला.

एक मोठे सैन्य उभे करून तैमूरलंगने इ. स. १३९८ मध्ये भारतात शिरून सरळ दिल्लीवर स्वारी केली. वाटेत जे जे गाव व शहर लागे ते लुटीत गेला व त्याने सहस्रावधी लोकांना अटक करून त्यांना आपल्या सैन्याबरोबर पायी प्रवास करायला लावले.





त्यावेळी दिल्लीच्या गादीवर तुघलक वंशाचा शेवटचा वारस महमूद राज्य करीत होता. महमूदने तैमूरलंगच्या स्वारीला शौर्याने तोंड दिले. परंतु त्याचे सैन्य लहान होते, म्हणून तैमूरच्या धाडीसमोर ते टिकाव धरून उभे राहू शकले नाही. म्हणून तैमूरने सहजी राजधानी काबीज केली.



सुलतान महमूद गुजरातकडे पळून गेला. तैमूरलंग आपल्या बरोबर एक लाख बंदी घेऊन आला होता. परंतु त्याने ते बंड करतील या भीतीने त्यांची कत्तल केली. दिल्ली शहरात रक्ताचे ओहोळ वाहू लागले. प्रजा भयकंपित झाली.

एके दिवशी तैमूरलंग विश्रांती घेत असतां संधी साधून दिल्लीचे काही प्रमुख नागरिक मूल्यवान वस्तू भेट म्हणून बरोबर घेऊन तैमूरशी मैत्री करण्याचे सोंग करून भेटीला आले.





परंतु तेथील परिस्थिती एकाएकी बदलली. तैमूरचे दोन सैनिक दारू पिऊन झिंगून धिंगाणा घालू लागले. तेव्हां एका व्यापाऱ्याने त्या सैनिकांच्या मुस्कुटात एकेक भडकावली. ती बातमी तैमूरच्या कानावर गेली.



ते निमित्त तैमूरला पुरले. त्याने दिल्लीच्या नागरिकांवर वाटेल तो अत्याचार करायला सैनिकांना प्रोत्साहन दिले. सैनिकांनी घरदार, मंदिर, मशीद कशाचाही भेदभाव न मानून दिल्ली शहरच लुटले.

तेवढ्यावर सैनिक थांबले नाहीत. त्यांनी जे घर किंवा देऊळ लुटलें त्याला आग लावली. सहस्रावधी लोक आगीत होरपळून निघाले. कित्येक लोक निवाऱ्याशिवाय रस्त्यावर हिंडू फिरू लागले. दिल्ली शहरावर तो जो प्रसंग ओढवला तो त्यांनी पूर्वी कधी पाहिला नव्हता की ऐकला नव्हता.





सहस्रावधी लोक प्राणास मुकले. सहस्रावधी कैद झाले. कोणी हूं का चूं केले किंवा पळून जाण्याचा प्रयत्न केला तर त्यांची कत्तल केली. लागोपाठ पंधरा दिवस दिल्ली शहराला नरकयातना भोगावी लागली.

दिल्लीचे शेंकडो कारागीर तैमूरचे कैदी झाले. तो त्यांना घेऊन व अपार संपत्ती घेऊन स्वदेशी जाण्यास निघाला. परतीच्या वाटेवर तो मीरत, कांग्रा, जम्मू वगैरे शहरे लुटीत व सर्वनाश करीत निघाला.





तैमूर निघून गेल्यावर दिल्ली शहरावर भयंकर दुष्काळ व संसर्गजन्य रोगांचे सावट आले. म्हणून जे लोक उरले होते त्यांच्यापैकी अर्धेअधिक प्राणास मुकले. सुंदर दिल्ली शहर भूतनगरी सारखे ओसाड झाले.

आपल्या बरोबर ज्या कारागिरांना तैमूर घेऊन गेला होता, त्यांच्या मदतीने त्याने एक भव्य मशीद समरकंद येथे बांधली. त्या मशिदीमुळे तेथील शिल्पकलेत एक नवीन क्रांतीच घडली. भारतावर स्वारी केल्यानंतर दहा वर्षांनी इ. स. १४०३ मध्ये तैमूरलंग मरण पावला.





खरी मानप्रतिष्ठा

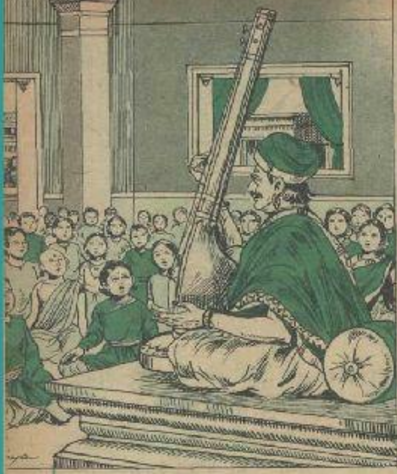
थोर संगीत विद्वान म्हणून ख्याती मिळविल्यानंतर चंडप्रचंड नावाचा एक गवई धर्मपूरला आला. तो अनेक देश फिरला, राजामहाराजांकडून त्याचा सत्कार झाला, त्याने अलोट धन संपत्ती मिळविली आणि शेवटी धर्मपूरला कायम राहण्यासाठी म्हणून आला.

धर्मपूरचा जमिनदार विद्वानांचा आदर करी. आपल्या गावी इतका थोर विद्वान येऊन राहू लागल्याचे ऐकून जमिनदाराने त्याचा गौरव करून त्याला आपल्याच घरी रहायला विनंती केली व त्याचा अतिथि सत्कार केला.

जमिनदाराला चार मुलगे होते. त्या मुलांना संगीत शिकायची फार इच्छा होती. शिवाय जमिनदाराच्या नातेवाइकांची आणखी सहा मुलं होती. म्हणून जमिनदाराने त्या सर्वांना संगीत शिक्षण देण्यासाठी शेजारगांवच्या एका संगीत विद्वानाला शिक्षक म्हणून नेमले. या गुरुशिष्यांची संगीत-साधना एकदा चंडप्रचंडने ऐकली व जमिनदाराला म्हणाला–"या जगात इतके संगीत विद्वान आहेत, पण आपल्याला या शिक्षकाखेरीज आणखी कोणी मिळाला नाही का? हा शिक्षक तुमच्या मुलांना चुकीचे शिक्षण देत आहे."

चंडप्रचंड म्हणाला ते ऐकून जमिनदार स्मित करून गप्प राहिला. त्याने त्या शिक्षिकाला बदलले नाही. काही दिवसांनी चंडप्रचंडाने एक नवीन घर विकत घेऊन त्यात राहू लागला. काही दिवस गेल्यावर कां कोणास ठाऊक, शेजार गांवच्या संगीत शिक्षकाने धर्मपूरला येणे बंद केले.

धर्मपूरला संगीताची आवड असणारी मोठी मंडळी नव्हती. म्हणून एकट्याने बसून संगीत साधना करायला चंडप्रचंडला



उत्साह वाटत नसे. जमिनदाराने विचारले तर त्याच्या मुलांना संगीत शिकविण्याची इच्छा त्याच्या मनात होती. परंतु जमिनदाराने त्या गोष्टीचा उल्लेख केला नाही.

काही दिवस वाट पाहिल्यावर चंडप्रचंड जमिनदाराला म्हणाला–"आपल्या गावात संगीत शिकण्याची इच्छा असणाऱ्या सर्वांना निःशुल्क संगीत शिकवावे असे मनात आहे."

तो म्हणाला त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी शंभर जण संगीत शिकायला आले. चार दिवस चंडप्रचंडने त्यांना शिकविण्याचा खूप प्रयत्न केला. जमिनदाराच्या घरच्या मुलांना सोडून इतर मुलांना आज शिकविलेला पाठ दुसऱ्या दिवशी आठवत नसे. पहिल्या दिवशी आलेला एखादा मुलगा दुसऱ्या दिवशी येत नसे. अशा शिष्यांना कशी शिस्त लावायची.चंडप्रचंडने या विषयी स्वतः जमिनदाराला सल्ला विचारला.

जमिनदार म्हणाला–"तुम्ही फुकट शिकवितां म्हणून आवड नसणारे सुद्धा संगीत शिकायला येतात, म्हणून तुम्ही संगीत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांकडून थोडी फी वसूल करीत जा."

म्हणून चंडप्रचंडने प्रत्येक विद्यार्थ्याकडून फक्त एक रुपया फी घेतली, जाईल असे जाहीर केले. त्या बरोबर संगीत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या शंभरावरून विसावर आली. त्यांपैकी दहा जण तर जमिनदाराचीच किंवा त्याच्या नातेवाईकांची मुले होती. उरलेली दहा इतर गावकऱ्यांची.

चंडप्रचंड फार प्रेमाने त्या मुलांना शिकवी. सर्व मुले आपल्यासारखी संगीत शास्त्रात विद्वान व्हावीतसे त्याला वाटे. तसा तो प्रयत्नही करू लागला. परंतु जमिनदाराचा तुटकपणा त्याला आवडला नाही.

इतर मुलांचे आईवडील चंडप्रचंडकडे येऊन त्याच्या विद्वत्तेची व औदार्याची स्तुती करीत, मुलांची फी दरमहा एकादशीलाच, फार झाले तर पौर्णिमेला आणून देत. जमिनदाराने मात्र कधी चंडप्रचंडाची स्तुती केली नाही की कधी नियमित फी आणून दिली नाही. कधीकधी तर चंडप्रचंडलाच मुलांना फी घेऊन यायला सांगावे लागे.

एक वर्ष असेच लोटले. आपण फी घेऊन मुलांना शिकवितो, म्हणून जमिनदाराच्या मनात आपला आदर कमी झाला कीं काय? असा एक संशय चंडप्रचंडच्या मनात आला.

तो एके दिवशी जमिनदाराला भेटला व म्हणाला–"माझी प्रकृती हल्ली बरी नसते. म्हणून आपण आपल्या मुलांना गाणं शिकवायला आणखी एखाद्या शिक्षकाला नेमून घ्यावे."

"आपल्या प्रकृतीपेक्षा जास्त महत्वाची अशी कोणती गोष्ट असू शकेल? आपण विश्रांती घेणेच श्रेयस्कर!" जमिनदार थंडपणे म्हणाला.

त्यामुळे चंडप्रचंडला जमिनदाराचा फार राग आला. इतर मुलांना पाहिजे तर नका शिकवू, माझ्या मुलांना तरी शिकवा, असे जमिनदार म्हणेल असे चंडप्रचंडाला वाटले होते. परंतु तसे झाले नाही.

एका आठवड्यातच गावात दुसरा एक संगीत शिक्षक आला. जमिनदार दर महिन्याला चुकल्याशिवाय नियमित फी देऊ लागला. दररोज त्या शिक्षकाशी बोले व



मुलांची प्रगती चांगली होत असल्याचे सांगून शिक्षकाची स्तुती करी व त्याला प्रोत्साहन देई.

या नव्या शिक्षकाचे नाव विश्वनाथबुवा असे होते. आपल्याला येत आहे तेवढे ज्ञान आपण आपल्या विद्यार्थ्यांना शिकवायचे आणि आपले ज्ञान वाढावे म्हणून थोर गायक विद्वन्मंडळीं जवळ शिकायचे असे विश्वनाथबुवांना वाटे. चंडप्रचंडच्या विद्वत्तेविषयीं ऐकल्यावर विश्वनाथबुवा त्याला भेटायला गेले.

चंडप्रचंड विश्वनाथबुवांशी प्रेमाने बोलले आणि जमिनदार त्यांच्याशी चांगले बोलतो वगैरे ऐकून चकित झाले.

ते विश्वनाथबुवांना म्हणाले–"मला संगीत शास्त्राचे जेवढे ज्ञान आहे ते सर्व मी तुम्हांला शिकवीन. परंतु जमिनदार तुमचा जेवढा आदर करतो तेवढा माझा करीत नाही. मी म्हणतो आहे म्हणून नव्हे तुम्ही स्वतःच विचार करून चवकशी करून पहा की जमिनदाराची माझ्याशी अशी वागणूक करण्याचे कारण काय? मी एवढ्या साठी हे सर्व म्हणतो आहे की माझ्यात काही दोष असेल तर तो सुधारण्यास मला संधी मिळेल."

ते ऐकून विश्वनाथबुवांना आश्चर्य वाटले. ते जमिनदाराला भेटले व त्यांनी विचारले–"जमिनदार साहेब, आपली माझ्यावर नेहमी कृपा असते. परंतु पूर्वी आपल्या मुलांना संगीत शिकवीत त्या चंडप्रचंड संगीत विद्वानाला आपण वेळेवर फी सुद्धा देत नव्हतात, म्हणे. असे मला काही लोकांकडून कळले. त्यांच्याहून जास्त आपल्या आदराला पात्र मी कशामुळे झालो, हे कळावे म्हणून मी विचारले."

"मी सांगितले तर तुम्ही मनाला लावून घेणार नाही ना?" जमिनदार स्मित करीत म्हणाला.

"त्यात मनाला लावून घेण्यासारखं काय आहे हो?" विश्वनाथबुवांनी विचारले.

"तुम्ही धनार्जनासाठी संगीत शिक्षण देत आहां. ते हौशी खातर देत होते. त्यांना महिन्याची फी द्यायची म्हणजे, इतके शिकविले तर इतकी फी अशी किंमत म्हणजे मजुरी दिल्यासारखं होईल. समोर दिसलेच तर त्यांची स्तुती प्रशंसा वगैरे केली तर त्यात कृत्रिमता होईल. राजा महाराजांकडून ज्यांना सत्कार मिळाला त्यांची स्तुती मी काय करणार? तुम्ही उदरनिर्वाहार्थ संगीत शिकविता आहां. तुमच्या सारखाच व्यवहार त्यांच्याशी करणं बरोबर कसे होईल?" जमिनदार म्हणाला.

हे कळल्यावर चंडप्रचंड जमिनदाराविषयी गैरसमज करून घेतल्याबद्दल पश्चात्ताप करू लागला. त्यानंतर जमिनदाराने सुवर्णकंकण बांधून चंडप्रचंडचा सत्कार केला.





व्यर्थ निवाडा

नागपट्टणचा राजा शक्तिसिंह याच्या दरबारात त्याचे अत्यंत प्रियपात्र असे दोघे जण होते. त्यांपैकी एक सूर्यवर्मा नावाचा सामंत राजा होता. त्याचे राजघराण्याशी नातेसुद्धां होते. त्याला सीमंतिनी नांवाची लग्नाचे वय झालेली एक मुलगी होती.

राजाला त्याच्या प्राणांपेक्षांही प्रिय अशी दुसरी व्यक्ति म्हणजे चंद्रपाल नावाचा एक तरुण शूर सरदार होता. तो राजाचा मुख्य अंगरक्षक ही होता. राजा कधी युद्धाला जाई तेव्हां चंद्रपाल सुद्धां राजाबरोबर जाई आणि राजावर तसेच काही संकट आले की स्वतःचा जीव धोक्यात घालून तो राजाचे रक्षण करी.

त्याने राजाचा जीव युद्धात कितीदां वांचविला त्याचा हिशोब करणेच कठीण. म्हणून राजाचे त्याच्यावर पुत्रापेक्षांही अधिक प्रेम होते. राजाच्या सैनिकांपैकी प्रत्येक जण त्याला देवासारखा मानी. सूर्यवर्माची मुलगी सीमंतिनी हिने चंद्रपालला फार पूर्वीच मनाने वरले होते. म्हणून तिने योग्य संधी साधून त्याला भेटायला बोलाविले. दोघे परस्परांशी बोलले. दोघांचे परस्परांवर प्रेम होते, म्हणून दोघांनी विवाह करून घ्यायचेही ठरविले.

चंद्रपालने ती गोष्ट महाराजांना सांगितली. राजाने सूर्यवर्माला मुद्दाम भेटायला बोलावून ती गोष्ट सांगितली. म्हणाला–"तुझी मुलगी सीमंतिनी चंद्रपालवर प्रेम करते आहे, असे मी ऐकतो. तर दोघांचा विवाह करून देऊया का?"

ते ऐकतांच सूर्यवर्माचा चेहरा संतापाने लाल झाला. म्हणाला–"मी तसे कधी होऊ देणार नाही! ते मला आवडत ही नाही. शिवाय माझ्या मुलीचे प्रेम चंद्रपालवर



असेल, हे मी मानायलाच तयार नाही!" घरी आल्यावर सूर्यवर्माने आपल्या मुलीला विचारले. सीमंतिनीने, तिचे प्रेम चंद्रपालवर असल्याचे मान्य केले. ते कळल्यावर सूर्यवर्मा संतापला व मुलीला खूप बोलला.

ही गोष्ट घडल्यानंतर सीमंतिनी सर्वांची नजर चुकवून दुसऱ्या दिवशी घरातून पळून गेली आणि चंद्रपालला जाऊन भेटली. एका पुरोहिताने दोघांचे शास्त्रोक्त पद्धतीने लग्न लावून दिले. त्यानंतर ती दोघं एका जंगलात जाऊन राहू लागली.

ते जंगल चंद्रपालचेच होते. काही दिवसांपूर्वी राजाने चंद्रपालाला नगराबाहेर थोडीशी जमीन इनाम म्हणून दिली होती. त्या जमिनीत जंगलाचा एक भाग होता. त्या भागात फक्त अशोकाची झाडेच लावलेली होती.

एके दिवशी सूर्यवर्मा राजाला भेटून म्हणाला–"महाराज, मी आतां दुसऱ्याला तोंड दाखविण्यालायक सुद्धा राहिलो नाही. आपण चंद्रपालला जर आज्ञा केलीत की त्याने माझ्या मुलीला मुकाट्याने माझ्याकडे पोचते करावे तर तो तुमचे ऐकेल."

राजा म्हणाला–"मी त्याच्याकडे निरोप पाठवितो." परंतु राजाने निरोप पाठविला नाही.

त्यानंतर राजा करवीच आपले काम साध्य व्हावे यासाठी सूर्यवर्माने एक युक्ती योजली. भरल्या दरबारात उभा राहून त्याने राजासमोर निवेदन केले की, महाराज, माझ्या मुलीला चंद्रपाल पळवून घेऊन गेला आहे आणि जंगलात राहातो आहे. आपण मेहरबानी करून माझ्या मुलीला सोडवून आणावे आणि त्या दुष्टाला योग्य तो दंड करावा."

आता राजाला नाइलाजाने चंद्रपालाविरुद्ध काही कारवाई करणे भाग पडले. त्याने आपल्या नोकरांना हुकूम दिला– "तुम्ही जंगलात जाऊन चंद्रपालला कैद करून हजर करा आणि सीमंतिनीला आणून सूर्यवर्माच्या घरी पोचती करा."

राजाचे शिपाई अशोकवनाकडे निघाले. सूर्यवर्मा सुद्धा सशस्त्र त्यांच्या पाठोपाठ निघाला.

राजाचे शिपाई चंद्रपालला आपल्या प्राणाहून जास्त मानीत. त्यांच्यापैकी कोणाच्याही मनात चंद्रपालशी युद्ध करण्याची इच्छा नव्हती. म्हणून त्यांनी दोघां शिपायांकरवी चंद्रपालला प्रथमच सर्व बातमी देऊन ठेवली होती.

चंद्रपालला सूर्यवर्मा राजाच्या शिपायांना घेऊन येत असल्याचे कळतांच त्याने सीमंतिनीला दुसऱ्या एका सुरक्षित जागी नेऊन ठेवले आणि स्वत: एकटा आपल्या झोपडीत येऊन बसला. त्यानंतर थोड्याच वेळाने सूर्यवर्मा शिपायांसह तेथे आला. त्याने शिपायांना झोपडीच्या चारही बाजूंना उभे करून स्वत: दार वाजविले.

चंद्रपालने दार उघडले व सूर्यवर्माला पायापासून डोक्यापर्यंत पहात विचारले– "आपले शौर्य व साहस कोठे लयास गेले? मला धरायला एवढे सैन्य बरोबर आणायची गरजच काय? मी आपल्याला द्वंद्व युद्धास आव्हान करतो." असे म्हणत त्याने तलवार उपसली.

"तुझ्या बरोबर द्वंद्व युद्ध करण्याची मला गरजच काय?" असे म्हणत त्याने राजाच्या शिपायांना चंद्रपालला कैद करण्यास खूण केली. म्हणाला–"या नीच माणसाला कैद करा." परंतु शिपायांपैकी कोणीही जागचा हलला नाही. तेव्हां





नाही. सूर्यवर्माने इतक्या मेहनतीने घातलेला घाट फसला.

आतां महाराजांवर अवलंबून राहून काही फायदा होणार नाही, असा विचार करून त्याने आणखी एक युक्ती योजली. त्याने काही कवी व गायक बोलावून आणले आणि त्यांना पुष्कळ पैसे चारून समजावून सांगितले की त्यांनी अशोकवनात जाऊन चंद्रपालच्या शौर्याची व सौंदर्याची स्तुती करून कविता रचून म्हणाव्या म्हणजे तो बाहेर येईल व त्याला कैद करतां येईल.

त्याची ती युक्ती उपयोगी पडली. कवी आणि गायक चंद्रपालची स्तुती करून गाऊ लागले तेव्हां सूर्यपालाच्या शिपायांनी त्याला चटदिशी कैद केले आणि सूर्यवर्मा समोर हजर केले. त्यानंतर सूर्यवर्मा चंद्रपालला घेऊन दरबारात गेला आणि राजासमोर निवेदन केले–"महाराज, मी अपराध्याला कैद करून घेऊन आलो आहे, तेव्हां आपण काय तो न्याय निवाडा करावा."

राजाने चंद्रपालला विचारले–"तू सीमंतिनीला पळवून घेऊन गेला आहेस, असे मी ऐकतो. हे खरे आहे का?"

"महाराज, माझ्यावर हाच आरोप असेल तर मी अगदी निर्दोष आहे. सीमंतिनीने स्वतःच माझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा व्यक्त केली व आम्ही विवाह केला."

चंद्रपालने पुन्हां सूर्यवर्माला द्वंद्वयुद्धास आव्हान केले. परंतु तो त्या गोष्टीस तयार झाला नाही. ते पाहून सर्व शिपायांच्या मनात सूर्यवर्मा विषयी घृणाभाव उत्पन्न झाला. हा स्वतःला वीर म्हणून उगाच मिरवितो आहे तर! असे शिपायांना वाटले.

"ठीक आहे, तर मला कैद करा!" असे म्हणत चंद्रपाल राजाच्या शिपायांची फळी फोडून जंगलात पळून गेला. शिपायांनी बाजूला सरकून निसटून जायला त्याला वाट दिली व कैद केले नाही. सूर्यवर्मा शिपायांवर चिडला. परंतु त्याला करता येणे शक्यच नव्हते. तो झोपडीत शिरला खरा, परंतु त्याला कोठेही सीमंतिनी दिसली

चंद्रपाल उतरला. सूर्यवर्मा चिडून म्हणाला–"मी कन्यादान केलेले नाही. म्हणून सीमंतिनीचा बाप म्हणून माझा तिच्यावर पूर्ण अधिकार आहे. हा विवाह कायद्याविरुद्ध आहे!"

राजाने दोघांमध्ये समेट करण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, परंतु सीमंतिनीवरचा अधिकार सोडायला सूर्यवर्मा तयार नव्हता व चंद्रपाल तर नव्हताच. शेवटी राजा कंटाळून जाऊन म्हणाला–"तर मग माझा निवाडा ऐका. सीमंतिनी दोघांकडे राहील. हिवाळ्यातली पाने गळू लागेपर्यंत ती आपल्या पतीकडे राहील व झाडे पर्णपुष्पविहीन उघडी झाल्यावर आपल्या वडिलांकडे जाईल. पुन्हां पालवी फुटू लागली की ती आपल्या पतीकडे जाईल."

हा निवाडा सूर्यवर्माला मुळीच आवडला नाही. चंद्रपालला सुद्धा आवडला नाही. परंतु तो दोघांना मानावा लागला.

काही दिवसांनी शिशिर ऋतू आला. झाडांची पाने गळू लागली. राजाने शिपायांना चंद्रपालकडे पाठवून सीमंतिनीला घेऊन यायला सांगितले. त्याच्या मनात मुलीला एकदा आणून घरात कैद करून ठेवायचे व परत पाठवायचेच नाही, असे होते.

सूर्यवर्माचे दूत सीमंतिनीकडे गेले व त्यांनी राजाने दिलेला न्यायनिवाडा तिला सांगितला. सीमंतिनीने शांतपणे सर्व ऐकून घेतले व म्हणाली–"झाडांची पाने गळून जेव्हां झाडे पर्णपुष्पहीन होतील तेव्हां ना मला वडिलांकडे जावयाचे आहे? परंतु अद्याप झाडाची पाने गळून गेलेली नाहीत. झाडे पर्णपुष्पहीन झाली की मी स्वतःच बाबांना भेटायला येईन." असे सांगून तिने आपल्या झोपडीच्या चारी बाजूच्या अशोक वृक्षांकडे बोट दाखविले. तेव्हां सूर्यवर्माचे दूत निराश होऊन परतले.

अशोक वृक्षाची पाने गळली तरी तो वृक्ष पर्णपुष्पहीन होत नसतो. म्हणून सीमंतिनीला कधी बापाकडे जावे लागले नाही.













आयुष्याचा वीट आला

दगडू नांवाच्या एका भिकाऱ्याला त्याच्या आयुष्याचा वीट आला व तो आत्महत्या करण्याच्या हेतूने निघाला. तो जंगलातील एका डोंगराच्या टोकाला जात होता. वाटेत त्याला अनंत नावाचा एक माणूस भेटला. त्याला देखील आयुष्याचा वीट आला होता. दोघे डोंगराच्या कड्यावर पोचले. ते त्या कड्यावरून खाली उडी मारून जीव देणार इतक्यात एका गुहेतून एक राक्षस बाहेर आला व त्याने दोघांना धरले.

परंतु ते दोघेही भ्याले नाहीत. उलट अगदी निर्भयपणे म्हणाले–"आम्ही दोघं जीव द्यायला डोंगराच्या कडा गाठायला निघालो होतो."

त्या दोघांचे बोलणे ऐकून राक्षस चकित झाला व म्हणाला–"परंतु मला हे नाही कळत की तुम्हांला जिवाचा इतका वीट येण्याचे कारणच काय?"

दगडू म्हणाला–"मी एक भिकारी आहे. माझे वडील व आजोबासुद्धा भिकारीच होते. परंतु मी ज्या ज्या वेळी भीक मागायला जातो, तेव्हां तेव्हां प्रत्येक माणूस आमच्याकडे पाहून हसतो व विचारतो तू अंगानं चांगला धष्टपुष्ट आहेस, मग काही कामबीम कां नाही करीत? म्हणून मला आयुष्याचाच वीट आला."

त्यानंतर राक्षसाने अनंतला सुद्धा तोच प्रश्न विचारला. अनंतच्या चेहऱ्यावर काळजी दिसत होती. तो म्हणाला–"मी आपली दशा काय सांगू? माझ्याजवळ थोडी फार जमीन आहे. परंतु माझ्या बायकोला दागिन्यांचे इतके वेड आहे की ती नित्य नवीन दागिने करून द्या म्हणून माझा जीव घेते. मी तिला किती सांगून पाहिलं की हे माझ्या शक्ति सामर्थ्याच्या बाहेरचे काम आहे. पण ती ऐकलं तर शपथ. मी जिवाला अगदी कंटाळलो आहे."

दोघे म्हणाले ते ऐकून राक्षस गुहेत निघून गेला आणि दोन पिशव्या भरून सोने घेऊन आला. एक पिशवी प्रथम दगडूच्या हातात देत म्हणाला–"लोक तुला भीक घालीत नाहीत व शिव्या देतात तर त्यात त्यांचा दोष नाही. तुला मेहनत करता येईल व धनार्जन करता येईल. पण तू आळशी आहेस. तुझा हा आळशीपणा दूर होईपर्यंत तू या पैशाचा उपयोग करून व्यापार धंदा कर. बरोबर एका वर्षाने मला येऊन येथेच भेट!

त्यानंतर दुसरी थैली अनंतसमोर ठेवून राक्षस म्हणाला–"तू हे धन घेऊन बायकोला दागिने करून दे आणि तिला सांगून टाक, तिला यानंतर एकही दागिना मिळणार नाही.

तुला स्वतःच्या आयुष्याचीच भीती वाटत नाही, मग बायकोला भितोस?" नंतर राक्षसाने त्याला देखील एका वर्षाने येऊन भेटायला सांगितले.

एका वर्षाने दगडू गुहेजवळ आला. पैशाची पिशवी राक्षसाच्या पायासमोर ठेवीत म्हणाला–"बाबा रे, तू माझे डोळे उघडलेस. काहीतरी मेहनतमजुरी करून जगण्यात जो आनंद मिळतो ते गुपित मला ज्या दिवशी कळले त्याच दिवसापासून मी भीक मागायची सोडली. तू आपले धन परत घे!"











राक्षसाने दगडूची पाठ थोपटली आणि पैशाची पिशवी गुहेत फेंकली.

इतक्यात तेथे अनंत आला. त्याच्या-बरोबर एक बाईसुद्धा आली होती. तिच्या अंगावर एका मंगळसूत्राशिवाय एकही दागिना नव्हता.

राक्षस व दगडू आश्चर्यचकित होऊन त्या बाईकडे पहात होते. तेव्हां अनंत म्हणाला–"बाबा रे!" ही माझी बायको असे म्हणत त्याने राक्षसाच्या पायांवर त्याने दिलेली पैशाची पिशवी ठेवली.

राक्षस प्रेमळ दृष्टीने त्यांच्या कडे पहात म्हणाला–"तू म्हणाला होतास की तुझी बायको दागिन्यांच्या नांवाने तुझा जीव खाते. पण तिच्या अंगावर तर एक-ही दागिना दिसत नाही. तिचा हा वेडे-पणा काढून टाकण्यासाठी तिला मारहाण तर केली नाहीस?"

त्याचे उत्तर अनंत देणार, इतक्यात त्याची बायको म्हणाली–"दादा, तुझं रूप राक्षसाचं असलं तरी तुझं मन देवासारखं प्रेमळ व उदार आहे. या डोंगराळ मुलखात माझा नवरा आला, त्याला पाहल्यावर तू त्याला जो सल्ला दिलास तो मी सुद्धा ऐकला. माझ्या पतीच्या मनात संसाराचा वीट उत्पन्न करणारं माझ्या मनात दागिन्यांच जे वेड होतं, ते मी मनातून काढून टाकलं. त्याचं प्रमाण म्हणून दागिन्यांनी भरलेली ही थैली मी तुला देते आहे ती घे!" असे म्हणत त्या स्त्रीने दागिन्यांची पिशवी राक्षसासमोर ठेवली.

राक्षस आनंदाने खदखदां हसला आणि गुहेत निघून गेला. नंतर त्याने पैशाची पिशवी आणून दगडूला आणून दिली व नंतर पैशाची व दागिन्यांची .पिशवी अनंतला देत म्हणाला–"तुम्हां तिघांच्या स्वभावात इतका बदल घडल्यानंतर तुमच्या जवळचे हे पैसे व दागिने तुमचे कोणत्याही प्रकारचे नुकसान करणार नाहीत! म्हणून हे धन तुम्ही आपल्याच जवळ ठेवा!"





गणेश पुराण

प्रसन्नवदना व मोहना या दोघी बहिणी अनुक्रमाने मूर्ती पहात पुढे गेल्या. शेवटी त्या निराश होऊन परत फिरण्याच्या बेतात होत्या. इतक्यात बाहेर मुलांचा ओरडा ऐकून दोघी जागच्या जागी थबकल्या.

त्याचवेळी त्यांना कोणीतरी म्हटल्याचे ऐकू आले–"तिकडे स्वस्तातल्या रंगांनी रंगविलेली एक मूर्त आहे ती कां नाही पहात?"

ते ऐकून मोहना म्हणाली–"चल ना, अक्का! ती मूर्त कदाचित स्वस्तात मिळेल." असे म्हणत प्रसन्न वदनाचा हात धरून तिकडे निघाली. तेव्हां ते प्रदर्शन पहायला आलेला प्रेक्षकवर्ग त्या बाजूला निघाला. प्रसन्नवदनाने सुवर्णमुद्रांची थैली मूर्ती समोर ठेवली व आपल्या गळ्यातला पाचू-मण्यांचा रत्नहार काढून मान खाली करून बसलेल्या विचित्राच्या हातात कंकणासारखा तो बांधला.

ते दृश्य पाहून लोक चकित होऊन आपसात बोलू लागले–"ह्या दोघी मुलींना वेडबीड तर नाही लागले? नाही तर तेथे ठेवलेल्या एकीहून एक सुंदर मूर्ती सोडून येथे ठेवलेल्या सामान्य मूर्तीवर आपले सर्व वैभव अशा तऱ्हेने उधळले नसते!"

ते ऐकून प्रसन्न वदना त्या लोकांच्या मनातली शंका दूर करण्यासाठी म्हणाली–येथे स्थापना केलेल्या मूर्तीत जे वैशिष्टच पाहून अबोध मुले मुग्ध होत आहेत, तेच वैशिष्टय पाहून आम्ही या मूर्तीकडे आकृष्ट



झाली. मुलं अबोध असतात म्हणून त्यांची मनें देवासारखी निर्मळ व पवित्र असतात त्यांचे आशीर्वाद म्हणजे ब्रह्मदेवाचाच आशीर्वाद असवा असे समजावे. म्हणून आम्ही त्यांची निवडच पसंत केली."

मोहना म्हणाली–"मातीच्या मूर्तीत जे रूप व सौंदर्य प्रतिबिंबित होऊ शकलं नाही ते चुना, कोळसा, गेरू इत्यादी रंगांच्या सहाय्याने मूर्तीमंत करणाऱ्या चित्रकाराची मूर्त अपूर्व आहे. या सुंदर प्रतिमे करितां आम्ही दिलेले पारितोषिक कमी उणेंच म्हटले जाईल."

त्याच वेळी विचित्राचे वृद्ध आईवडील तेथे आले. ते म्हणाले–"बाळा, पावन, वातापी गणपतीच्या कृपेने आमचा प्रयत्न यशस्वी झाला. तू इतका मोठा झाल्यावर आम्हांला भेटलास" असे म्हणत त्यांनी आपल्या मुलाला पोटाशी धरले. त्यांच्या डोळयांतून पुत्र वात्सल्याचे अश्रू गळू लागले. त्यांचे भूतकाळातील सर्व आयुष्य आठवले. खरे मूळ नावही आठवले.

मायलेकांची कित्येक वर्षानंतर भेट झाल्याबद्दल प्रसन्नवदनाला फार आनंद झाला आणि म्हणाली–"आतां आतांच आमच्या मनातली इच्छा पूर्ण झाली. आपला नवस आम्ही आज पुरा करणार."

त्यानंतर थोडयाच वेळात लोकांनी मांडव उभा केला. प्रसन्नवदना गणेश मूर्ती समोर बसून तालदेत गाणे म्हणू लागली– "तांडवनृत्य करी गजानन..." ती हे भक्तिगीत म्हणत असतां मोहना विद्युलते सारखी नृत्य करू लागली. ते दृष्य पाहून प्रजा तन्मय होऊन आनंद सागरात जणू बुडया मारू लागली.

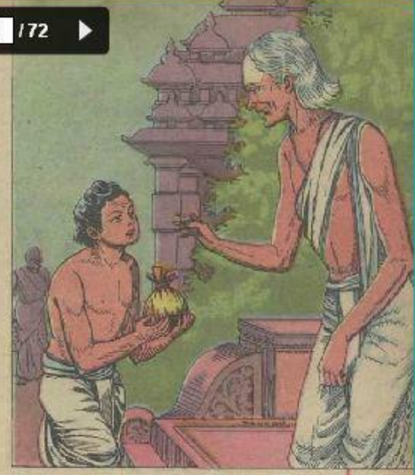
प्रसन्न वदनाचे गायन गजानन पंडिताने ऐकले. त्यावेळी गजानन पंडिताचे वय पूर्ण आयू शंभर वर्षाचे झाले होते. त्यावेळी घराबाहेर पडण्याची शक्ती ही त्यांच्या अंगात नसून ही त्यांच्या अंगात एकाएकी कोठून बळ आले, कोणास ठाऊक, ते धांवतच मांडवात आले. प्रसन्नवदनाला हात जोडून त्यांनी नमस्कार केला आणि ध्यानमग्न झाले.

नृत्य करीत असतां मोहनाने तन्मय होऊन ती विनायकाची भव्य मूर्त सहजी उचलून आपल्या खांद्यावर घेतली. प्रजा ते दृश्य थक्क होऊन पाहू लागली. बायका म्हणू लागल्या–"मुली तुला एवढे वजन पेलणार नाही!" त्याच्या उत्तरा दाखल मोहना म्हणाली–"हे मी कांही नव्याने करीत नाही!" असे म्हणत ती मूर्त तशीच खांद्यावर राहून देऊन ती मग्न होऊन नृत्य करीत तेथून निघाली. सर्व प्रजा तिच्या बरोबर निघाली. त्या गडबडीत प्रसन्नवदना कोठे अदृश्य झाली, कोणाला कांहीच कळले नाही.

ध्यान मुद्रेतून गजानन पंडित जागे झाले. समोर मूर्तीच्या जागी सुवर्ण मुद्रांनी भरलेली मखमली थैली दिसली. त्यांच्या पायांजवळ मूर्तीकार विचित्र गुडगे टेकून बसला होता.

त्याला पाहून गजानन पंडित म्हणाले– तू देवळाच्या सभामंडपांतील भिंतींवर गणेशलीला काढ. त्यासाठी आवश्यक धन प्रसन्नवदना ने गणपतीला अर्पिलेले धन गणपतीने दिलेच आहे."

त्यानंतर गजानन पंडित उठून उभे राहिले आणि विचित्र बरोबर मिरवणुकीत



चालू लागले. मोहना ती मूर्त घेऊन देवळाच्या कुंडा जवळ गेली.

कुंडाच्या पायऱ्या उतरत असतां एका-एकी अदृश्य झाली आणि तिच्या जागी एक उंदीर ती मूर्त आपल्या पाठीवर घेऊन पाण्यात शिरला. त्याच दिवशी सर्व मूर्तींना पाण्यात उतरून स्नान करावयाचे ठरले होते.

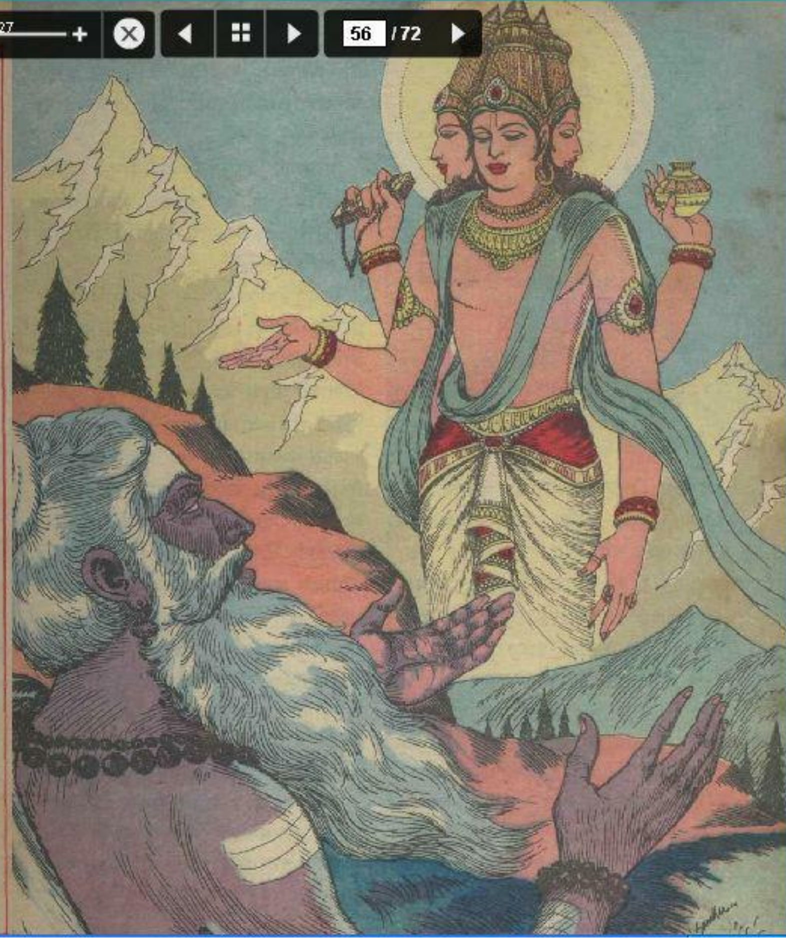
ती मूर्त कुंडाच्या मध्यभागी पोचल्या वर सहस्रावधी दीपमालिकांच्या प्रकाशा सारखा प्रकाश सर्वत्र पसरला. त्या प्रकाशाच्या मध्य भागी अभयहस्त मुद्रेत गणपतीने सर्वांना दर्शन दिले आणि अंतर्धान पावला.



गजानने पंडिताने विचित्राला पोटाशी कडकडून आवळून धरले व म्हणाले– "बाळा पावना तुझ्या मुळेच या वातापी नगरीला पवित्रता लाभली. म्हणून तुला आजपासून पावन मिश्रा हे नांव लाभेल." एवढे बोलून पावन मिश्र पुढे म्हणाले– "गर्भगृहाच्या मुख द्वारावर महाभारताची रचना स्वरूप जे चित्र आहे..." पावन मिश्रांचे ते वाक्य पुरे होण्या पूर्वीच तरूण चित्रकार म्हणाला–"गुरुदेव!" आणि पावन मिश्रांच्या पायांवर मस्तक ठेवून म्हणाला–"आपले पावन चरित्र ऐकून मी धन्य झालो. माझे नाव आनंद आहे. आपल्या पावन नावातील पहिली दोन अक्षरे बदलून मी यापुढे "ब पानंद" नामे ओळखला जाईन. हा सभामंडप म्हणजे पावन चित्रालय आहे. या पावन मंडपांतील चित्रांची हुबेहूब रचना मी करीन पुढल्या पिढयांसाठी आपण ज्या कथा सांगितल्या आहेत, त्या मी त्यांना सांगेन. आपला अनुग्रह माझ्या मस्तकावर रहावा!" असे म्हणत तो त्यांचे चरण धरून बसला.

वृद्ध पावन मिश्रांनी त्या तरूणाच्या मस्तकावर हात ठेवून आशीर्वाद देत मंदहास्य वदनाने म्हणाले–"व्यासमुनी महाभारताची जी कथा सांगणार होते, ती लिहिण्याचे सामर्थ्य कोणात आहे, असा ते विचार करू लागले त्याच वेळी ब्रह्मदेवाने प्रसन्न होऊन दर्शन दिले गणेशाला आपला लेखक म्हणून नेमायला सांगितले. ब्रह्मदेवाच्या आसे प्रमाणे व्यास मुनींनी गणनायकाचे स्मरण करून त्याला प्रार्थना केली.

गणपतीने तात्काळ दर्शन देऊन म्हटले– "व्यासमुने आपण कथा प्रारंभ करावी, आपण बोलत रहावे, मी लिहीत जाईन. परंतु एक अट आहे, आपण चुकून सुद्धा माझ्याकडे पाहतां कामा नये." असे उत्तर देऊन गणपती महाभारत कथा लिहायला बसला. गणपतीने आपल्या दांताच्या तुकड्याची लेखणी करून सतत लिहीत राहिला. व्यास मुनी अर्ध निमीलित





नेत्रांनी, म्हणजे डोळे अर्धे मिटून ध्यान मग्न झाले आणि धाराप्रवाहा सारखी महाभारत कथा सांगू लागले.

समोर हिमालयाच्या शिखरातून गोमुखीतून जल प्रपात गंभीर स्वरतालावर चालू होता. त्या संगीता बरोबर देवदारू वृक्ष डोलत होते. महाभारताची कथा चालू होती.

जन्मांध धृतराष्ट्र हस्तिनापुराच्या गादीवर बसला. त्याचा धाकटा भाऊ पांडू राजा साम्राज्यचे संरक्षण करीत राज्य विस्तार करण्यात मग्न होता. कालांतराने पांडूला पांच मुलगे झाले आणि धृतराष्ट्राला शंभर पुत्र. बालपणापासूनच कौरव व पांडव यांच्यात परस्पर मत्सर व द्वेष वाढत गेला.

व्यासमुनी कथा सांगत होते आणि गणपती कथा लिहीत होता. सभापर्वाचा प्रसंग चालू झाला.

मयसभेत अपमानित झाल्यामुळे दुर्योधनाने सूड भावनेने द्यूतात पांडवांना व द्रौपदीला जिकले आणि द्रौपदीचे चीरहरण करण्याचे ठरविले.

तेव्हां संतापून भीमाने दुर्योधनाची मांडी व दु:शासनाची छाती फोडून त्यांचे रक्त भीषण प्रतिज्ञा केली.

पांडव बारा वर्षे वनवास पूर्ण करून विराट राजाच्या दरबारात अज्ञातवासाच्या काळात वेश पालटून राहू लागले. द्रौपदी सैरंध्री रूपे विराट राजाच्या राणी बरोबर अंत:पुरात दासी म्हणून राहू लागली. कीचकाने तिचा अपमान केला. म्हणून भीमाच्या हाती तो आपले प्राण गमावून बसला. उत्तर गोग्रहणात बृहन्नलेच्या रूपात राहणाऱ्या अर्जुनाने कौरवसैन्याची धुळदाण उडवून दिली.

त्यानंतर अभिमन्यु व उत्तराचा विवाह झाला. कृष्णाने शिष्टाई करून पांडवांसाठी पांच गावे मागितली. परंतु दुर्योधनाने 'सुईच्या टोका इतकीही जमीन मिळणार नाही,' असे गर्वोक्ती करून उत्तर दिले.

शेवटी युद्धाची वेळ येऊन ठेपली. कृष्णाने अर्जुनाचे सारथ्य करण्याचे कबूल केले आणि त्याला गीतोपदेश केला. भीष्म शरशय्येवर पडल्यानंतर द्रोणाने चक्रव्यूहाची रचना केली. सर्व कौरवांनी मिळून अधर्म युद्ध करून अभिमन्यूचा वध केला. सुभद्रा पुत्रशोक करू लागली.

अर्जुनाने आपले शौर्य व प्रताप दर्शवून जयद्रथाचा वध केला. धृष्टद्युम्नाने द्रोणाचार्यांचा वध केला. तिकडे दुर्योधनाला कर्णाच्या शौर्य व प्रतापाचा आधार वाटला. परंतु त्याच्या मृत्यू नंतर तो देखील हताश झाला. भीमाने प्रतिज्ञेप्रमाणे दु:शासनाचा वध केला आणि दुर्योधनाची मांडी फोडून दोघांचे रक्त प्याला.

द्यूतात पराभव झालेल्या युधिष्ठिराला आपल्या भावांच्या मदतीने भयंकर युद्ध करून जय मिळाला आणि त्याची विजय दुंदुभी चतुर्दिक वाजली.

श्रीकृष्णाने आपला अवतार संपविला. परिक्षिताचा राज्याभिषेक करून पंच पांडव द्रौपदीसह महाप्रस्थानाला निघाले.

धर्म कधी मरत नाही व शेवटी धर्माचाच जय होतो. हे सत्य जाहीर करण्या साठीच जणु काही युधिष्ठिर मेरु शिखरावर चढून गेला.

हिमालयाच्या शिखरावरून जलप्रवाहाचा धबधबा मंद पडत चालला. हे सांगणे कठीण आहे की व्यासमुनी सांगत होते ती कथा



गणपती लिहीत होता की गणपती लिहीत होता ती कथा व्यासमुनी सांगत होते. इतक्या वेगाने महाभारताची रचना चालू होती.

तिकडे ब्रह्मलोकात ब्रह्मदेव पद्मासनावर बसून आनंदाने हसत सार्थक दृष्टीने सरस्वतीकडे पहात होता. दुसऱ्या क्षणाला सरस्वतीने वीणेच्या तारा जुळवून झंकार केला आणि श्रीराग वाजवू लागली.

महाभारताची कथा संपूर्ण होत आली होती. शेवटच्या पर्वाची रचना चालू होती.

सरस्वतीच्या हाती वीणावादना बरोबर ब्रह्मलोकांतून श्रीरागचे स्वर व्यास महर्षींच्या कानावर येत होते. त्यामुळे व्यास मुनींच्या

रचना कार्यात विघ्न उत्पन्न होऊ लागले.

कथा अद्याप पूर्ण झाली नव्हती. व्यास मुनींनी अन्य मनस्क होऊन लेखकाकडे, म्हणजे गणपतीकडे, पाहिले. दुसऱ्या क्षणाला गणपती अंतर्धान पावला.

महाभारत ग्रंथावर अक्षतांसारखी आकाशांतून सुमन वृष्टी होऊ लागली.

व्यास मुनींनी ग्रंथ उघडून आतुरतेने पाने चाळून पाहिली. त्यांना जो काही कथा भाग सांगावयाचा उरला होता तो सर्व लिहिला गेला होता. व्यास मुनींच्या डोळ्यांतून कृतज्ञतेचे अश्रू वाहू लागले. त्यांचे सर्वांग आनंदाने पुलकित झाले. त्याच वेळी वीणेवर सरस्वतीने हंसध्वनी राग वाजवायला सुरवात केली.

नारदमुनींनी प्रवेश करून व्यासांना विचारले–"महर्षे, महाभारताची रचना करणाऱ्या महामुने, तुमच्या डोळ्यात आश्चर्य झळकते आहे कारण काय?"

व्यासांनी सर्व उघड सांगितले. ते ऐकून नारदमुनी म्हणाले–"याचा अर्थ असा की तुम्ही जे काही सांगायचे म्हणून योजीत होतां ते सांगण्यापूर्वीच लेखक लिहीत होता, म्हणावयाचा!"

"होय, नारदा! तू म्हणतोस खरे आहे. आयुष्यभर तपश्चर्या करूनही कोणाला असा लेखक लाभणे शक्य नाही. मी धन्य झालो. माझा संकल्प पूर्ण झाला, म्हणून मी महाभारताला 'जय' असे ही नाव देईन." असे म्हणून व्यासमुनींनी हात जोडून गणपतीचे ध्यान केले.

महाभारता जवळ एक ज्योतिर्वलय दिसू लागले. तिच्यातून दर्शन देऊन गणनायक म्हणाला–"व्यास महर्षे! आपले महाभारत पंचमवेद म्हणून आणि एक अपूर्व काव्य या नावे सर्वत्र व सर्व काळ प्रशंसेला पात्र होईल." असा आशीर्वाद देऊन गणपती अंतर्धान पावला.

विघ्नाश गणनायकाने आपल्या दाताने लिहिलेलं महाभारत युगेयुगे साहित्य क्षेत्रात नक्षत्र मंडळात चंद्रासारखा आपला प्रकाश देत चिरस्थायी झाला. (संपूर्ण)





भोळा बाब्या

लेबनान देशातल्या एका गावी हनीफ व मरियम नावाचे नवराबायको रहात होते. हनीफ स्वभावाने चांगला होता, परंतु कमालीचा मंदबुद्धीही होता. तसा तो आळशी व कामचोरही होता. परंतु मरियम फार हुशार व चांगली कर्तबगार बाई होती. ती श्रीमंत लोकांच्या घरी झाडलोट भांडी घासणे व कपडे धुणे वगैरे कामे करून स्वतःचा व नवऱ्याचा उदर निर्वाह चालवी. ती मधून मधून नवऱ्याला प्रोत्साहन देऊन कामावर पाठवी. परंतु हनीफ आइद्यासारखा पडून राही आणि तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करी.

एकदां मरियम अचानक आजारी पडली, म्हणून कामावर गेली नाही. त्या दिवशी तिला हनीफचा अतोनात राग आला. ती त्याला हाक मारुन म्हणाली–"तू काही मोलमजुरी करून चार पैसे मिळवून आणले नाहीस तर आपणां दोघांना उपाशी रहावे लागेल. गांवच्या चौधरीकडे जाऊन गाढवं हाकायचं काम तरी कर. त्यांच्या कामासाठी तुला गाढवावर बसून जावे लागेल.

दुसऱ्या दिवशी उठतांच हनीफ चौधरीकडे गेला. चौधरीला हनीफचा भोळसटपणा चांगला माहीत होता. त्याच बरोबर बायकोच्या मेहनतीवर हनीफचं पोट भरतं आहे हे देखील चौधरीला माहीत होते. हनीफकडे पाहून चौधरीला त्याची कींव आली. त्याने त्याला मदत करण्याच्या हेतून त्याच्या हातात एक दीनार देऊन एक गाढव विकत घेऊन यायला सांगितले. हनीफ बैरुटला जाऊन एक चांगलं दणकट गाढव तेथल्या बाजारात विकत घेऊन आला. त्या दिवसापासून तो त्या गावच्या चौधरीकडे कामाला लागला. मालक



त्याला दरदिवसाची मजुरी संध्याकाळी देऊ लागला.

एके दिवशी चौधरी हनीफला म्हणाला– "तू बैरूटला जाऊन तेथल्या महंमद अलीच्या दुकानातून एक पोते तांदूळ विकत घेऊन ये."

हनीफला ते दुकान माहीत होते. परंतु हनीफला त्या दिवशी आळसटपणामुळे बैरूटला जावयाचे नव्हते. तरी त्याला वाटले की मालकाचे काम झाले पाहिजे. तांदूळ आणायला एकट्या गाढवाला पाठविलं तर काय हरकत आहे? मालकाचं काम होईल व आपल्याला पायपीटी करावी लागणार नाही.

असा विचार करून तो गाढवाला म्हणाला–"हे पहा, आपल्याला बैरूटचा जो दुकानदार नेहमी तांदूळ देतो, त्याच्याकडे जाऊन एक पोते भरून तांदूळ विकत घेऊन ये." गाढवाने आपल्या संवयी प्रमाणे मान हलविली. परंतु हनीफला गाढवाचा होकार वाटला व गाढवाच्या हुशारीचे तो कौतुक करू लागला. त्याने गाढवाच्या डोक्याला एक पागोटे बांधले व त्याच्या एका घडीत मालकाने दिलेला दीनार खोचून ठेवला. नंतर गाढवाला बैरूटच्या वाटेवर सोडले आणि गाढव दिसेनासे होईपर्यंत त्याच्याकडे पहात उभा राहिला. नंतर तो घरी परत आला. बऱ्याच उशिरां गाढवा शिवाय घरी परतलेल्या नवऱ्याला पाहून मरियमला आश्चर्य वाटले आणि तिने आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"तू बैरुटला कां नाही गेलास? आणि आपलं गाढव कोठे आहे?"

"मी गाढवाला एकट्याला बैरूटला पाठविले आहे. मी त्याला विचारले की एकट्याने जाऊन मालकासाठी पोते भरून तांदूळ आणशील का? त्याने होकारार्थी मान हलविली आणि लगेच निघाला." हनीफने आपल्या बायकोला गाढवाच्या हुशारीचे वर्णन करून सांगितले.

"तू तर अगदी भोळा बाच्याच आहेस रे! आपले गाढव आणि एक दीनार फुकटात दोन्ही आपण घालवून बसलो. लवकर जा आणि पहा कोठे सापडते का! आपलं गाढव. बैरूटच्या वाटेने ताबडतोब नीघ, परंतु एक गोष्ट लक्षात असू दे गाढव आणि तांदुळाशिवाय घरी परत येऊ नकोस." मरियमने त्याला धमकीच दिली.

हनीफ घरून पळतच निघाला आणि बैरुटच्या वाटेने पळत राहिला. दम लागल्यामुळे त्याला थांबावे लागले तेव्हांच थांबला. परंतु त्याला त्याचे गाढव कोठेही दिसले नाही.

हनीफ बैरुटला पोचला आणि महंमद अलीच्या दुकनात जाऊन त्याने दुकानदाराला विचारले–"काय हो, माझ्या गाढवाने तुमच्या दुकानातून तांदूळ विकत घेतले का? अजून ते परतले नाही, म्हणून विचारतो."

दुकानदाराने हनीफकडे पाहिले व हा कोणी वेडा पीर दिसतो आहे हे ओळखले. त्याची थट्टा करण्यासाठी म्हणाला–"तू म्हणतोस ते बरोबर आहे, तुझे गाढव आलं होतं हे खरं आहे. परंतु त्याला आमच्या दुकानातले तांदूळ मुळीच पसंत पडले नाहीत' म्हणून ते लगेच दुसऱ्या दुकानात गेले.'. असे म्हणत त्याने आणखी एका दूकानाकडे बोट दाखविले.

तेव्हां हनीफ त्या दुकानात गेला. त्यावेळी पहिल्या दुकानातल्या मालकाने दुसऱ्या दुकानदारांला खुणेने काही सांगितले दुसऱ्या दुकानदाराला ते कळले. हनीफ त्याच्या





दुकानात आला तेव्हां त्याने विचारले–"कायरे बुवा, तुला काय पाहिजे?"

हनीफने विचारले–"माझ्या गाढवाने तुमच्या दुकानातून तांदूळ घेतले का? कारण अजून ते घरी परतले-नाही, म्हणून विचारतो."

"तुझं गाढव दुकानावर आलं होते. परंतु ते म्हणत होतं की त्याला बैरूटचे तांदूळ पसंत पडले नाहीत, म्हणून ते जफा नगराकडे गेले आहे. तेथे चांगले तांदूळ मिळतील, असे त्याला वाटले." दुसरा दुकानदार म्हणाला.

ते ऐकून हनीफ घाबरला. कारण त्याला जफा नगराला जावे लागणार व तेथून गाढव शोधून आणावे लागणार. नाही तर मरियम त्याला घरात पाऊल टाकू देणार नाही. म्हणून त्या दुकानदाराकडून एक दीनार उसने मागून घेऊन हनीफ जफा नगराकडे निघाला.

हनीफ जफा नगरी जाऊन बाजारभर हिंडला. सर्व दुकानांत चवकशी केली. परंतु त्याला त्याचे गाढव मिळाले नाही. शेवटी रस्त्यावर जाणाऱ्या एका माणसाला थांबवून त्याने विचारले–"काय हो, या गावात तांदुळाचे सर्वात मोठे दुकान कोणते?"

त्यानंतर तो त्या मोठ्या दुकानात गेला व दुकानदाराला विचारले–"काय हो शेटजी, माझं गाढव माझ्या मालकासाठी तांदूळ घ्यायला तुमच्या दुकानात आलं होतं का?"

त्या दुकानदाराचं त्या नगराच्या मोठ्या काजीशी फार वांकडे होते. हनीफच्या तोंडी गाढवाची गोष्ट ऐकून एक गोष्ट त्याच्या डोक्यात आली, की त्या काजीची मान खाली व्हायला ही संधी छान आहे. तो मैत्रीचा आव दाखवून हनीफला म्हणाला–थोड्या वेळापूर्वी तुझं गाढव आमच्या दुकानावर आलं होतं खरं, परंतु तांदुळाच्या भावासंबंधी त्याच्याशी थोडी बाचाबाची झाली आणि दुकानासमोर गर्दी जमली. तुझ्या गाढवाची बुद्धिमत्ता पाहून लोकांनी त्यालाच काजी म्हणून नेमले. आता ते मनुष्यरूप धारण करून काजीचे काम करीत आहे.

त्यानंतर, तो दुकानदार हनीफला काजीच्या कोर्टापर्यंत पोचवून परतला.

हनीफला वाटू लागले की इतक्या मोठ्या हुद्द्यावर काम करू लागलेले गाढव आतां आपल्याबरोबर येणार नाही. म्हणून तो मुळे विकणारीच्या दुकानातून गेला. मुळे विकत घेऊन तो काजीच्या कोर्टात गेला. परंतु तेथल्या शिपायांनी त्याला आत जाऊ दिले नाही. हनीफ त्याच्या बरोबर भांडू लागला.

काजीने बाहेर येऊन भांडणाचे कारण विचारले. तेव्हां शिपायांनी हनीफ विषयी त्यांना माहीत होते ते सांगितले. काजीने हे सर्व कारस्थान त्या तांदुळाच्या दुकानदाराचे असले पाहिजे हे अंदाजाने ओळखले. त्याने आपला राग आवरून हनीफला आत बोलाविले.

हनीफ आत जाऊन आपल्या हातातली मुळ्यांची जुडी पुढे करीत म्हणाला–"हे माझे गाढव आहे. त्याने काजीचे सोंग घेतले आहे. मी त्याच्या पगडीत एक दीनार खोचून ठेवलेला आहे. काजीला कळले की हनीफ एक महामूर्ख आहे. तो अगदी शांत स्वरात म्हणाला–"तू आपले गाढव केवढ्याला विकत घेतलेस?" हनीफने एका दीनाराला विकत घेतले असल्याचे सांगितले.

तेव्हां काजीने हनीफच्या हातात चार दीनार दिले आणि त्याला समजावून सांगितले की उगाच काही भांडण तंटा न करतां त्याने कोर्टातून निघून जावे.

हनीफच्या जिवात जीव आला. त्याने एक गाढव व एक पोतं भरून तांदूळ विकत घेतले. पोते गाढवाच्या पाठीवर टाकून तो मालकाच्या घरी आला. पोते पोंचते करून तो घरी परत आला.

तेव्हां पासून हनीफने गाढवाच्या म्हणण्यावर विश्वास केला नाही.

